

JÁSZÓ TÖRTÉNETE

1243-TÓL 1552-IG

JÁSZÓ VÁROSI KIVÁLTSÁGOKKAL TÖRTÉNT
FELRUHÁZÁSÁNAK 700 ÉVES EMLÉKÉRE

ÍRTA

DR. SPILKA LÓRINC

GÖDÖLLŐ, 1943.

KÜLÖNLENYOMAT
A JÁSZÓVÁRI PREMONTREI KANONOKREND
GÖDÖLLŐI SZENT-NORBERT GIMNÁZIUMA
1942—1943-I ÉVKÖNYVÉBŐL

Felelős kiadó: Dr. Spilka Lőrinc

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

Egy egyházi földesúri város életét találja itt az olvasó, első fel-
tűnésétől egészen a török hódoltságig.* Mivel teljesen földesurától,
a jászóvári prépostságtól függött sok tekintetben, élete át és át van
szőve a prépostság életével, s a város történetét sem lehetett másképpen
megírni, mint a prépostság élettörténetével való mindenkori vonatkozás-
ban. Sajnos, a fennmaradt emlékek csak gyér adatokat őriztek meg
a helység gazdasági, társadalmi, kulturális és karitatív viszonyaira
vonatkozólag; jobbára határjárások, birtokpercek, a szomszédok részéről
szenvedett hatalmaskodási esetek és viszályok emlékét tartották fenn
a reánk maradt oklevelek, tehát leginkább jogi természetűek, mert
a parancsoló szükség ezeket foglalta elsősorban írásba természetesen
leg, de viszont mégis ezeknek köszönhetjük, hogy már a középkorból
is aránylag elég világos képünk van a városka fejlődéséről, — amivel
kevés hasonló kisebb helység dicsekedhetik, — és hogy tömördek hely-
rajzi, topografiai vonást, adatot tartottak fenn és őriztek meg számunkra,
habár nem is ezt célozták.

I.

Jászó, a jászóvári prépostság központi birtoktestének székhelye.

Jászó 1243-ban nyert a királyi városokéihoz hasonló kiváltságokat.
Földesura, a premontrei kanonokok jászóvári prépostsága emelte vá-
rossá: tehát egyházi földesúri város volt. Mint a prépostság központi
birtoktestének és bányászatának székhelye, már a 14. században jelen-
tős bányavárossá fejlődött. Azonban a török hódoltság kora, jöllehet
Jászó soha nem tartozott hódoltsági területhez, de végvidék volt,
s a monostor végvár, továbbá a hódoltság után következő idők viszo-
nyai nem kedveztek többé Jászonak annyira, hogy fejlődése lényege-
sebb emelkedést mutathatott volna, sőt régi jelentősége később csök-
kent. Majd végül a földesúri-jobbági viszonyoknak 1848-ban bekövet-
kezett felbomlásával régi kiváltságai érvényüket veszítették, s az 1886.
évi XXII. törvénycikknek, a községi törvénynek rendelkezései folytán
egykori városi jellege is megszűnt.

* Jászó története: I. korszak 1243—1552. — (Korhatárul itt azért vettük az
1552. évet, mert habár mindvégig, amíg a földesúri viszony fennállott, a *prépostság*
volt a város földesura, 1552-ben a premontreiek kihaltak Jászóvárban, s ettől
kezdve a világi papsághoz tartozó egyháznagyok voltak Jászóvár commendator-
prépostjai, míg 1699-ben a premontreiek újra vissza nem kapták Jászóvárat.)

Mikor IV. Béla a tatárok kivonulása után bejárta az országot, 1255-ben Torna várában tartózkodott. Ekkor a jászói monostor prépostja, Albert (1243—1256),¹ konventjével együtt elébe járult és elpanaszolta, hogy okleveleik a tatárjáráskor lángok martalékává lettek és kérte a királyt, erősítse meg új oklevéllel jogaikat és népeik szabadságát. A király meghallgatta kérésüket, s a monostor régi birtokait és jogait újakkal is gyarapítván, ekkor adta ki azt az oklevelet, melyet a prépostság *újraalapító oklevelének* neveznek.² Az oklevélből tudjuk meg, hogy a prépostságot — IV. Bélán kívül — *elődei* és öccse, Kálmán herceg látták el adományokkal. Bár az alapítás éve kellő adatok hiányában pontosan meg nem határozható, az alapítás tényét mégis az újraalapító oklevélből, mely *több* királyi elődre hivatkozik, IV. Béla atyja, II. Endre uralkodásának kezdeténél, 1205-nél korábban, Imre, vagy esetleg III. Béla idejére, azaz a 12. és 13. század fordulójára, vagy a 12. század utolsó évtizedeire tehetjük.³

Az újraalapító oklevél a prépostság Kálmán hercegtől és IV. Bélától származó birtokainak felsorolása mellett⁴ a monostor körül elterülő ősi, eredeti központi birtoktest részletes határleírását⁵ is tartalmazza. Ez a nagykiterjedésű birtoktest a Szomolnok és Gölnic folyók, az Ida

¹ A prépostok korrendi évszámait gyanánt írásos emlékeinkben eddig talált első feltűnésük és utolsó említésük évszámait vettük.

² Jv. t. lt., capsula purpurea B. IV.; *Fejér*, IV/2. 299. (A Fejérnél közölt szövegben értelemzavaró hibák is találhatók, mint pl. *monetarii nostri* helyett *monasterii nostri* olvasható, stb.) — L. az eredetinek mintegy 2,5-szeres kisebbitésben mellékelt hasonmását.

³ Václav Chaloupecký „Staré Slovensko“ c. művének több helyén a prépostságot tévesen Kálmán herceg alapításának mondja, s az alapítás idejét 1229 és 1241 közé helyezi. Könyve 61., 132. és 134. lapjain a *Fejér*-nél a IV/2. kötet 299—303. lapjain közölt IV. Béla-féle 1255-i (újraalapító) oklevélre, a 177. lapon pedig *Fuxhoffer—Czinár*, „Monasteriologia regni Hungariae“ c. műre hivatkozik. Az 1255-i oklevél vonatkozó részét *Fejér*-ből idézzük: „... Albertus Praepositus, et Conuentus de Iazou ... supplicantes nobis humiliter et deuote, vt summe retribucionis intuitu omnes facultates Ecclesie, tam a nostris antecessoribus, quam a karissimofatre nostro Colomano, illustri Duce, collatas, litteris nostris renouare, et renouatas auctoritate sigilli nostri confirmare dignemur.“ *Fuxhoffer—Czinár* műve pedig a jászóvári prépostságról szóló részben — Tom. 2, pg. 22. — ugyanerre az oklevélre hivatkozva, IV. Béla királyi elődei alapításának mondja a prépostságot. Forrásainak az alapítás idejére világot vető kitétele Chaloupecký figyelmét elkerülte, s ez okozta tévedését.

⁴ Az abaujvármegyei Perecse, Nyésta, Pocsim, Pocsaj, Monajkendi, Gecse és a gömörvármegyei Endreföldje (a mai harkácsi birtok része) Kálmán herceg adománya, míg az abaujvármegyei Novajt és a gömörvármegyei Saulföldjét (mely utóbbi szintén a mai harkácsi birtok része) IV. Béla adományozta. — A középkor végéig 1 város és összesen 21 falu, tanya és részbirtok képezte a monostor gazdasági területét.

⁵ Kivéve a központi birtoktest keleti részét, melynek pontos ősi határleírását nem ismerjük, mert az 1255-i határleírás már magában foglalja a Mélylyuk nevű terület rész határait is, pedig ez a terület nem az alapító adománya, hanem későbbi gyarapodás és úgy jutott a prépostság birtokába, hogy amikor a tatárok kivonulása (1242) után az Aba nemzetségbeli Ábrahám fia, Izsák kifosztotta a monostort és Albert prépostot fogságba hurcolta, később mindezért kártérítésül 300 márka értékben ezt a területet adta a prépostságnak.

és Aranyos patakok, a tornai várbirtokhoz tartozó áji hegyek⁶ nemkülönben a Boldva forrása között terült el, művelés alá vett részein lakott helységekkel, ezek: Jászó, Olchuan,⁷ Rudnok, Mélylyuk (Mély-völgy)⁸ és Debrőd, melyekhez a birtoktest délnyugati részén a Nihata-telek járult. Mecenzéfet az újraalapító oklevél még nem említi; nem valószínű azonban, hogy német telepesei már ebben az időben fáradoznak a hely lakhatóvá tételén, ahol a következő század írásos emlékeiben már mint bányászattal, de főleg hámoriparral foglalkozó helység tűnik fel.⁹ — Mivel a tatárpusztítás következtében a prépostság szűkös viszonyok közé került és mivel a monostor új épülete, melyet Kálmán herceg kezdett építtetni, még 1255-ben is befejezetlen volt, IV. Béla — öccse lelkiüdvét is szolgálni akarván — vámszedési jogot adott a monostornak, az épületek karbantartására pedig a monostor népeitől a királynak járó összes adót a prépostságnak adományozta. Úgy rendelkezett továbbá, hogy a monostor népeinek minden ügyében a monostori udvarbíró és a villicus ítélkezzen, s eskütétel helyéül a szent János-monostort jelölje meg. Teljesen kivette őket a várispánok joghatósága alól. A pénzbevételek mindnyájuk részére Jászon történik; a királyi pénzváltók hivatalukat a monostori udvarbíró és a villicus jelenlétében gyakorolhatják. Jászó, Debrőd, Olchuan és Rudnok tizedüket, mely a királyi kincstárt illette, azontúl a monostornak fizetik. A jászói plébánia betöltésénél az assignatio joga a prépostot illeti. A prépostság hiteleshelyi kiadványainak értékét pedig 100 márkában alapította meg.

I. Albert prépost 1243-i szabadságlevele.

A fönnebb vázoltakat mondja IV. Béla 1255-i ú. n. újraalapító oklevele, melyből az érintettek alapján bizonyos képet alkothatunk a prépostság központi birtoktestén a 13. század derekán élt lakosság társadalmi, gazdasági, jogi és kulturális viszonyairól. Úgyszólván összes lényeges szükségleteiben önmagát ellátó, autark gazdasági egységgé fejlődik ez az erdőben, termőföldben, vizekben, kőben, ércben bővelkedő terület, melynek centrumában, a monostor tövében, Jászó lett az a hely, ahol a vidék kicserélte termékeit, annyival is inkább, mert mint prépostsági székhely, a község maga is iparostelep volt. Jászó ennek következtében korán föllendült; ezért, hogy szabadabb, önálló szervezet révén még erősebbé fejlődhessen, Albert prépost és konventje 1243-ban városi kiváltságokkal ruházta fel. A szabadságlevél¹⁰ pontjai a következőket tartalmazzák:

⁶ Közülük Hegyeshegy a monostor területéhez tartozott.

⁷ Talán a későbbi Jászómindzent.

⁸ Mélylyuk a központi birtokkal kelet felől volt határos, s az 1255-i határleírásban már mint annak alkotórésze szerepel. (L. az 5. jegyz.) — Šmilauer (Vodopis starého Slovenska) a 189. lapon közölt rajzon a határvonalon kívül helyezi.

⁹ 1272-ben V. Istvántól szabad erdőhasználati jogot kaptak. Felsőmecenzéfi levéltárában a múlt század elejéről származó „Waldprocess“ a 6. lapon hivatkozik a privilegiumra. De ez az oklevél valószínűleg nem külön Mecenzéfnak szól, hanem a szépeességi szászoknak általában.

¹⁰ Jv. t. lt., fasc. 16, nr. 387 és 388; Fejér, IV/1, 304.

Földbér fejében évenként szent Márton hitvalló napján minden egyes szabad telek után — jászói márkával való számítás szerint — 3 nehezék ezüstöt¹¹ fizetnek; semmit sem fizetnek azonban szőlők, vásárolt vagy irtott, avagy más módon szerzett földjeikért.

Egy malom után, akárhány kőre van berendezve, ugyanannyi a fizetség, mint egy egész telek után.

Kovácsok, kocsigyártók, vargák, pékek, mészárosok, szűcsök és hasonló mesterséget folytató kézművesek, ha nincs házuk, hanem másoknál vettek lakást, évenként 12 dénárt fizetnek a monostornak.

Kétszer évenként: szent Mihály arkangyal és karácsony ünnepén kiki tehetsége szerint illő ajándékkal tartozik megtisztelni a monostort. Keresztelő szent János ünnepén pedig az egész község egy ürit és egy csöbör sört és minden ház egy-egy kalácsot köteles adni.

Bírójukká maguk közül azt választhatják, akit akarnak, s ez emberölésen, vérontáson és erőszakon kívül minden peres ügyük felett ítélezzék és bírságot vegyen tőlük. Esküjüket a szent Mihály arkangyal tiszteletére emelt templomban tegyék, az eskű díját a templom papja szedje. Az említett három bűnügyben bírójukkal együtt a prépostság embere ítél; a bírság, s ha esküre is sor kerül, az eskű díja is kétharmadrészben a monostoré, egyharmada bírójuké.

Papjukat közös akarattal szabadon választják; a papjuknak fizetendő tizedet német szokás szerint a mezőn hagyják.

A királyi adó felét fizessék.

Akinek örököse nincsen, minden ingó és ingatlan vagyona felől szabadon végrendelkezhet.

Nappal is szabadon költözködhetnek, eladván épületeiket.

Szabadon halászhatnak és vadászhatnak, bármily ércet kutathatnak.

Hétfői napon vásárt tarthatnak.

A két oklevél viszonya.

Láttuk, hogy az újraalapító oklevél is részletesen megemlékezik a monostori népek szolgálmányairól, a felettük való bíraskodásról és egyebekről. E részben többhelyütt oly kifejezésmóddal találkozunk, melyből arra kell gondolnunk, mintha akkor történt szabályozásról, néhány új kiváltságról lenne szó. Így a bíraskodást tárgyaló szakaszban ezt mondja: „Hanc etiam specialem gratiam iam dicto monasterio duximus faciendam, quod nullus comitum de Abayvar et de aliis

¹¹ „tria pondera argenti cum statera eiusdem civitatis...” — A jászói márká azonos lehetett a szépesi márkával; a szépesi márká 210.46096 g. 1 márká = 4 fertó = 48 pondus (nehezék). Hóman, 93, 109, 535 és 536 l.

comitatibus castri pro tempore constitutorum in qualibuscunque articulis causarum populos ipsius monasterii nostri audeant vel presumant iudicare.“ Ezzel szemben viszont Jászó szabadságlevelében azt látjuk, hogy Albert prépost és konventje már 1243-ban ugyanilyen értelemben intézkedett. Következőleg tehát a várispánok bíraskodási joghatósága alóli exemptio 1255-nél korábbi keletű. A plébánia betöltésének jogát sem ruházhatta volna át a prépost a városra 1243-ban, ha az assignatio már ekkor is nem őt illette volna meg. A két oklevél egybevetéséből valószínűnek tűnik továbbá az is, hogy a monostor népeitől a királynak fizetendő adóból a prépostság már azelőtt szintén részesedett. Talán az egyetlen, amelyről biztosan állítható, hogy az újraalapító oklevél keletkezésével egyidejű, a vámszedési jog adományozása (mert itt az adományozás indokát is megadja az oklevél); a többit nem áll módunkban ilyképen ellenőrizni és az 1243-i szabadságlevéllel sincs vonatkozásuk, más hasonló természetű, párhuzamos emléket pedig nélkülözünk. Összegezve az előrebocsátottakat, kimondhatjuk, hogy az újraalapító oklevélben foglalt jogviszonyt szabályozó intézkedések egyrésze már régebben is érvényben volt. És ezekre értendő az oklevél dispositiójának az a kitétele, hogy a király a prépost és konvent kérését meghallgatta, s a monostor birtokait és népei szabadságát írásba foglaltatván, *megegerősítette*. Bár az oklevél a birtokok felsorolásánál az adományozók megnevezésével egyszerűsmind megjelöli eredetüket is, nem volt szükséges, hogy az új szabadságokat, conditiókat is megkülönböztesse a régebbiektől, hiszen — elpusztulván az írásos jogbiztosítékok, — a cél csupán újnak a megszerzése volt. Továbbá hasonlóképpen kimondhatjuk azt is, hogy amennyiben a két oklevél azonos tárgyú pontjaiban bizonyos ellentétet vehetünk észre, az újraalapító oklevél semmit sem változtatott az 1243-i szabadságlevél pontjain, különben ez utóbbit II. Vigandus prépost (1289—1295) és konventje 1295-ben nem erősítette volna meg minden változtatás nélkül.¹²

Jászó vásárjoga.

A környék földműves községei iparcikkek beszerzésében Jászóra voltak utalva. Az 1243-i kiváltságlevélben megnevezett különböző iparágakkal való foglalkozás alkalmassá tette arra, hogy, — mint említettük, — a környék piacának székhelyévé váljék. Szabadságlevelének egyik pontja Jászót hetivásár tartására jogosítja. Évi nagyvásár tartására is jogot nyert Jászó, de sokkal később, 1394-ben, mikor II. János prépost (1383—1402) kérésére Mária királynő szeptember 13-án, Somodiban kiadott oklevelében megengedte, hogy évenként Keresztelő szent János ünnepén és az azt megelőző és követő napokon Jászón nagyvásár tartassék ugyanolyan kedvezmények mellett, mint amilyeneket e tekintetben a szabad királyi városok élveztek.¹³

¹² Jv. t. lt., fasc. 16, nr. 387 és 388; *Fejér*, IV/1, 304. — Eredetiben sem az 1243-i kiváltságlevél, sem pedig 1295-i megerősítése nem maradt fenn; szabadságait később, szükség esetén a jászóiak az 1295-i megerősített oklevél átírásaival védtek. Reánk csak e későbbi átíratok maradtak.

Gergely-napi, keresztjárónapi és Luca-napi nagyvásárai pedig még későbbi keletűek, 1612-ben II. Mátyástól kapta Jászó ezek tartására is jogosító privilegiumát.¹⁴

A helység első említése az oklevelekben.

A legrégebbi oklevélszöveg, melyben Jászó neve szerepel, az 1243-i szabadságlevél. Teljesség kedvéért megjegyezzük azonban, hogy ismerünk olyan oklevélszöveget is, amely bár 1243-nál későbbi keletű, de az 1243-i szabadságlevél kibocsátásánál mégis valamivel korábban lefolyt — tárgyunkhoz szorosan nem is tartozó — eseménnyel kapcsolatban említi meg Jászt, vagy pontosabban Péter jászói prépostot. Egy 1249-ből való oklevél ez, mely Zolouna¹⁵ birtok korábbi statutoriális okleveleire hivatkozik, s az egyik ilyen oklevelet *Petrus prepositus de Jasom* adta ki. Mivel a tatárjáráskor Albert a jászói prépost, s 1255-ben is Albert prépost neve szerepel, akit, mivel az ellenkezőre egyenes bizonyítékunk nincsen, azonosnak vélünk az 1243-ban említett Albert préposttal, s ez esetben Péter prépost Albertnek csak elődje lehetett a monostor kormányzásában, s valószínűleg kortársa Mátyás szepesi prépostnak, aki ezt a méltóságot 1234-től 1258-ig viselte,¹⁶ s akinek ugyanarra a birtokra vonatkozó szintén statutoriális oklevelére az említett 1249-i kiadványban Péter jászói prépost oklevelével együtt történik hivatkozás.¹⁷ Ez az adat azonban mindenestre gyarapítja azoknak az érveknek a sorát, amelyekből, — hasonlóan, mint az 1243-i és 1255-i oklevelekben foglalt jogok viszonyából, — kitetszik, hogy azoknak a kedvezményeknek és jogoknak egyrésze, melyeket az 1255-i oklevél biztosít, — mint jelen esetben az oklevéladás —, már 1255-nél korábban is érvényben voltak. — Egyébként Jászó helység keletkezésének körülményeit homály fedi.

Ami a lakosságot illeti, az 1243-i oklevélből kitűnik, hogy a földművelők mellett számosan foglalkoztak különböző iparágakkal. Az Árpád-korban királyi és püspöki lakóhelyek, monostorok, várak körül jövevények, német és olasz kézművesek telepedtek le.¹⁸ Jászó lakossága így módon bővíthetett német elemmel, főleg bányászatával kapcsolatban. Erre mutat az, hogy jászói polgároknak a 15. századból fennmaradt nevei között, — korábbi ilyen adatokkal nem rendelkezünk, — németes hangzásúakat olvasunk.

A helység plébániája.

Albert prépost szabadságleveléből látjuk, hogy 1243-ban a városnak már rendezett plébániája volt, mely a prépostság központi birtokterületén kezdetben egyszersmind az egyetlen is, mert a többi ké-

¹³ Fejér, X/2, 195.

¹⁴ Jv. o. lt., fasc. JJ, nr. 46.

¹⁵ Az Őrsur nemzetiségbeliek birtoka.

¹⁶ Pirhalla, 14—15. l.

¹⁷ Hazai Okmt., VI, 50.

¹⁸ Magyar Művelődéstört. I. (B. Oberschall M.) 555. l. — Nátafalussy, 16. l. — Kerékgyártó, I. köt., 24 l., Vécsey, 46. l.

sőbb létesült. Így időrendben második a mecenzéfi, mely a 14. században már fennállott.¹⁹ A két hasonlónevű helység közül a felsőmecenzéfi volt ez, melyből az alsőmecenzéfi 1430-ban vált ki.²⁰ A deprődi talán a 15. vagy a 16. században,²¹ a mindszei pedig valószínűleg a 16. században keletkezett.²² A rudnokit csak 1775-ben alapította Sauberrer András prépost,²³ azelőtt a mindszeinek leányegyháza volt.²⁴ A jászói szent Mihály plébánia-templom 1243-ban már állott,²⁵ ez a plébánia akkor, bár az egri egyházmegye területén feküdt, mint exempt plébánia az esztergomi főegyházmegyéhez tartozott²⁶ egészen 1776-ig, azaz a rozsnyói püspökség megalapításáig,²⁷ melyhez azóta tartozik. Betöltésénél az assignatio joga, — mint az újraalapító oklevélbe felvett régebbi rendelkezésből láttuk, — a jászói prépostot illette, még pedig úgy, hogy szabadon választhatta meg a bemutatásra alkalmas személyt. S ezt a jogát 1243-ban minden megkötés nélkül ruházta át Jászóra.²⁸

A 14. század elejéig a jászói plébánosok személyéről nincsenek adataink, s ezért nem tudjuk, vajjon a 14. századig voltak-e premontreiek is Jászó plébánosai. Az 1243-i, valamint az 1255-i oklevél szövege arra enged következtetni, hogy e plébánia premontrei kanonokkal, vagy világi pappal egyaránt volt betölthető. S V. Kelemen pápának Avignonban, 1309 október 8-án kelt bullája, — mint a lelkipásztori joghatóság körül felmerülhető bonyadalmakra, nemkülönben a bíraskodási illetékességre is kiterjedő intézkedésekből kitetszik, — valószínűleg már meglévő régebbi, de abban az időben valahol vitássá vált gyakorlatot erősít meg, midőn kimondja, hogy a premontrei kanonokrend prépostjai, apátjai és perjelei az adományozásuk hatáskörébe tartozó plébániáikat világi papoknak, vagy rendjük kanonokjainak egyaránt adhatják; lelkipásztori joghatóságot a plébánosok természetesen a megyéspüspöktől kapnak. De oly esetben, ha a püspök elegendő ok nélkül tagadná meg rendi kanonoktól a lelkipásztori joghatóságot, vagyis küldetést, felhatalmazza az apátokat, prépostokat és perjeleket, hogy maguk is megadhassák ezt kanonokjaiknak. Kimondja továbbá, hogy premontrei kanonok nem vonható érseki, püspöki, azaz rendjén kívülálló egyházi bíróság elé, hanem minden ügyben apátja, illetőleg prépostja, vagy perjele ítéelkezzék.²⁹

¹⁹ Schem. 1891, 115. l., Névt. 1902, 276. l.

²⁰ Jv. t. lt., fasc. 9, nr. 142, és az előző jegyzetben id. művek 115., illetőleg 276. l.

²¹ Id. művek 116., illetőleg 277. l.

²² U. o. 117., ill. 278. l.

²³ U. o. 118., ill. 278. l.

²⁴ Göd. ért. 1930/31. (Hermann) 110. l.

²⁵ Jászó város szabadságlevele. L. a 409—410. l.

²⁶ Göd. ért. 1930/31. (Hermann) 110—111. l.; Monum. Vat. Ser. I. Tom. IV, 69. l. — Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 63. — 1392; U. o. fasc. 7, nr. 88, — 1413; U. o. fasc. 8, nr. 92—93. — 1415.

²⁷ Schem. Rosn. 1926. 10. l.

²⁸ L. a 25. jegyzetet.

²⁹ Jv. t. lt. fasc. 13, nr. 58. (Hiteles másolatban.) „... concedimus, quod canonici vestri huiusmodi parochiales ecclesias, et vicarias ad vestram collationem spectantes, et quos quidem canonicos per vos Abbates, Priores, et Praepositos pro

A fennmaradt középkori írásos emlékek csak szórványosan őrizték meg jászói plébánosok nevét, s akikét ismerjük, azok mindegyike a világi papsághoz tartozott. Jászó első névszerint ismert plébánosáról, *Miklósról* 1314-ből van adatunk. Hiteleshelyi kiküldöttként a prépostságnak is tett szolgálatot, s emlékét is egy statutoriális oklevél³⁰ tartotta fenn, melyben Mihály jászói prépost (1314—1330) és konventje *amicus noster*-nek mondják, s ez a kifejezés, továbbá az, hogy az oklevél nem tünteti fel, hogy Miklós plébános a prépostság tagja volt-e, — már pedig a hiteleshely kiadványai ily esetekben ezt mulasztják, — mutatja, hogy nem a prépostság kötelékébe tartozó egyénről, premontrei kanonokról van szó, mert prépostja nem nevezné így, tehát Miklós plébánost világi papnak kell tartanunk.

1332 és 1337 között egy *Mátyás* nevű plébánost említ a pápai tizedjegyzék.^{30a}

1390-ben Péter fia, *Fábián* nevű jászói plébánosról tudunk,³¹ aki megnevezéséből ítélve, valószínűleg szintén világi pap volt.

Majd a 14. század vége felé *Almás János* — hasonlóképpen világi pap — volt Jászó plébánosa, aki bizonyos idő múlva lemondott javadalmáról és a jászói monostorban a rend kötelékébe lépett.³²

Mikor Almás lemondásával a plébánia megüresedett, IX. Bonifác pápa 1398 április 20-án Pálóci Domonkos leleszi prépost, c. püspöknek³³ ír, hogy mint illetékes³⁴ hasson oda, hogy a jászói plébánia, melynek évi jövedelme 25 tiszta ezüst márkát tesz ki, Ölvesi Lőrinc — *Laurentius Johannis de Ulves* — veszprémi egyházmegyei papnak assignáltassék, nem szolgálván akadályul, hogy a pápa Ölvesinek már régebben adományozott egy 40 arany forint évi jövedelmű veszprémi káptalani javadalmat.³⁵ Ez az egyetlen ismert adat a jászói plébánia történetében, amikor betöltését pápai kívánság befolyásolta. Ölvesi —

tempore ad ipsas ecclesias, seu vicarias praesentari contigerit, quiete regere possint, ab Ordinariis locorum curam animarum petere, et recipere teneantur. Quodsi praefati Ordinarii illam ipsis Canonicis concedere rationabili causa cessante denegaverint, vobis Abbatibus, Prioribus, et Praepositis autoritate Apostolica concedimus, ut hoc non obstante eisdem Canonicis curam animarum huiusmodi conferre possitis... ecclesias autem parochiales, et vicarias, et huiusmodi vestras conferre possitis personis saecularibus, post quarum obitum, seu quorum obitum, seu resignationem licite vestris conferatis Canonicis, quoties, vel quando videbitis expedire. Nulli etiam Archiepiscopi, Episcopi, Praelati, seu alii iudices ordinarii quicunque eosdem Canonicos, seu vestros confratres, Filii Abbates, Priores, et Praepositi ad suam debeant citare praesentiam, nec in alicuius debeant comparere iudicio totaliter, sed omnes eorum casus emergentes per vos Abbates, Priores, et Praepositos huiusmodi iudicentur."

³⁰ DL. 1844. — Anjoukori Okmt., I. 341.

^{30a} Monum. Vat. Ser. I. Tom. I. 233, l. — *Borovi*, 91. l.

³¹ Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 63. — 1392 január 15.

³² Monum. Vat. Ser. I. Tom. IV. 69. l. — L. még Göd. Emlékkönyv (*Kumoróvit*), 31. l.

³³ Schem. 1891, 47. l.

³⁴ Pálóci ugyanis a magyarországi circaria (rendkerület) gubernatora és atyapátja volt, VI. Orbán pápa meghagyására egyetemes káptalant is tartott a generalis apát helyett, mivel ez VII. Kelemen ellenpápa pártján állott. L. Schem. 1891, 47. l.

³⁵ Monum. Vat. Ser. I. Tom. IV. 69. l.

formai választás útján-e, nem tudni — megkapta a jászói plébániát, mert egy tiltakozási oklevél még ez év decemberében mint jászói plébánost említi, aki mint a prépost és konvent megbízottja szerepel.³⁶ 1400 tavaszán egy evocationál olvassuk még „magister Laurencius plebanus ecclesie de predicta Jazow” nevét.³⁷

1413-ban és 1415-ben *Balázs* világi pap a jászói plébános.³⁸

Ezután a legközelebbi ismert plébánosa a városnak *Paulus de Jaszovia*, a szabad művészetek magistere, ki 1508-ban a monostor prépostja lett, s 1515-ig kormányozta azt. Bakóc Tamás esztergomi érseknek Pál prépost részére 1508 június 17-én kiadott beiktatási okleveléből tudjuk, hogy csak amikor prépost lett, vette fel a rendi ruházatot, s addig világi pap volt. Ulászló a jászói monostor fölött gyakorlandó főkegyúri jogot, melyet előzőleg Perényi Imre nádornak adott, 1508-ban, miután Perényit egy más monostor kegyuraságához juttatta, Szatmári György pécsi püspöknek adományozta, aki viszont ezt szülővárosára, Kassára ruházta át. V. Pált Kassa város emelte a jászói préposti méltóságba.³⁹ Utána a plébánosok közül egy *Mihály* nevezetű tűnik fel,⁴⁰ akiről azonban közelebbit nem tudunk.

A plébánia-templomon kívül volt Jászón egy kápolna is, mely szent Dorottya tiszteletére épült. Keveset tudunk róla, nem ismerjük a helyét, sem keletkezésének idejét, sem azt, hogy meddig állt fenn. A 14. század vége felé már igen rossz állapotban volt, s hogy helyreállítását némileg elősegítsék, IX. Bonifác pápától 1393-ban búcsút eszközöltek ki mindazok részére, akik a kápolnát látogatják és javításához hozzájárulnak.⁴¹

A jászói plébánia-templomban hajdan szent Anna-oltárnokság létezett. 1515-ben találunk róla említést, mikor Boldizsár, egy Jászón élt esztergomi főegyházmegyei pap a maga és az oltárnokságban utódai részére házat vett, s itt alsó szomszédja Borsos Antal, felső szomszédja pedig Szabó Mihály volt. Pál prépost és a konvent a házat minden szolgálmány terhétől mentesíti, s egyben a mindenkori oltárnokot a saját terményei és bora elárusítását illetőleg a jászói polgárok által élvezett jogokban részesíti; a bort ugyanis keresztjáró napok és

³⁶ Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 67. — 1398 december 10. — Amikor Pányi Ferenc a sziklán épült várra, s a szikla tövében fekvő malom és a jászói vám felerészére vonatkozólag magának királyi adományozást eszközölt ki, az adományozás és a statutio ellen a jászói prepost és konvent nevében Lőrinc jászói plébános tiltakozott az egri káptalan előtt. — L. az 51. jegyz.

³⁷ Jv. t. lt., Leleszi rész, saec. XV., nr. 13.

³⁸ Jv. t. lt., fasc. 7, nr. 88. — 1413. szeptember 2; U. o. fasc. nr. 92. — 1415. február 10; U. o. fasc. 8, nr. 93. — 1415. február 21.

³⁹ *Mallyó*, 79—80. l.; *Nátafalussy*, 74—75. l.; Schem. 1891, 114. l. — Perényi Imre lemondása a jászói főkegyúri jogról: Kassa város t. lt., C 60; a jászói főkegyúri jog átruházása Kassára: Kassa város t. lt., C 59; investitura Pál prépost részére: Kassa város t. lt., C 61.

⁴⁰ Schem. 1891, 114. l.

⁴¹ Monum. Vat. Ser. I. Tom. III. 211. l.

szent Mihály napja körül mérhették ki.⁴² Ez a szent Anna-oltárnokság II. József idejében szűnt meg.⁴³

Monostoreleje-Jászóvár-alja.

Jászó városi kiváltságokkal való felruházásának érthető következménye volt kettéválása. Egy 1383-i oklevél a központi birtoktest helységeinek elsorolásában Jászó megnevezése mellett *Monostoreleje* helységet is említ.⁴⁴ Alig lehetett ez más, mint a Jászóvár-alja község, melyet Jásztól a Boldva baloldali ága választ el.

Neve hajdan nem Jászóvár-alja, hanem Monostoreleje. A monostort ugyanis 1436-ban erődítménnyé, várrá alakították át,⁴⁵ s ezzel függ össze, hogy a községet később eredeti neve helyett Jászóvár-aljának kezdték mondani. Jóllehet erődítmény jellegét a monostor a 18. században történt teljes újjraépítésével elvesztette, a „Vár“ és „Vár-alja“ elnevezés mindmáig megmaradt.

Monostoreleje azokból a lakósokból alakult külön községgé, akik Jászonak várossá emelése után továbbra is a monostor közvetlen belső szolgálatában maradtak, s e szolgálati viszonyukból kifolyólag nem részesedhettek a városi kiváltságokban. Külön községi előljáróságuk is volt, s a lakósai között beköltözöttek, *hospesek* is előfordulnak. Egy 1388-i reláció ugyanis arról számol be, hogy ez év április havában négy monostoreleji hospes, úgymint Benedek és Miklós esküdtek, Péter és egy másik, szintén Péter nevű egyén, mindannyian prépostsági jobbágyság lovakat legeltettek, mikor Bubek Detre királyi zászló-tartó emberei, Kőszegi János és Péter, s Nenkei János és Miklós reájuk rontottak, s félholtra sebezvén őket, 9 lovat vettek el tőlük. Mikor azután később a nevezett monostori jobbágyság Szentandrásra mentek, hogy a bírótól és Bubek Detre tiszteitől, valamint jobbágyaitól, Mihálytól, a „nagy tolvajtól“, akinél a lovak voltak, s a két Kőszegitől és a két Nenkeitől elégtételt kérjenek, e négy utóbbi ismét fegyverrel támadt reájuk, egyiküket agyon is ütötték, a többi hármat pedig megverték és megsebesítették. Súlyos jogtalanságot szenvedett jobbágyaik ügyében II. János prépost (1383–1402) és konventje a szepesi káptalanhoz fordult vizsgálat lefolytatása végett. Ez meg is történt, s a szepesi káptalan 1388 július 13-i relációjában arról értesíti a királyt, hogy a kiküldöttek a tetteseket szent Jakab nyolcadára idézték meg a *praesentia regia* elé.⁴⁶

Jászó pecsétje.

Míg Monostoreleje helység előljárói és lakósai közül egynek-kettőnek nevével már 1388-ban találkozunk, addig jászóiak nevére először csak 1413-ban bukkanunk. Egy tanúskodási esettel kapcsolatban

⁴² Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 271. — 1515 április 29. — Jv. o. lt., Prot. C, fol. 11, — *Nátafalussy*, 75. l.

⁴³ *Nátafalussy*, 75. l.

⁴⁴ „*Monostorheley*“, jv. t. lt., fasc. 5, nr. 49. — 1383 március 1.

⁴⁵ Innen származik a monostor *Castrum Jászó* — *Jászóvár* elnevezése.

⁴⁶ Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 7.

olvassuk „Protasius Vincentius iudex et Stephanus Vagner literati concives“ neveit.⁴⁷ 1415-ben pedig hasonlóképpen tanúként szerepel „Magister Stephanus de eadem Jazow.“⁴⁸ Ugyanezek neve mellett még több, más esküdtek nevét tartotta fenn egy 1416 december 27-én kelt inscriptionalis oklevél, mely arról szól, hogy Bwgus Jánosné Margit asszony jászói lakos Wagner Istvánéval és Khunel Andráséval szomszédos házat és kertjét halála után Miklós prépostra (1410—1420) hagyományozza. Ebben az elhatározásában lelkiüdvösségére való gondolása mellett Miklós prépost iránt érzett hálája is vezette, mert a prépost őt, mint szegény és idős asszonyt akkor mintegy tíz év óta segítette. Az oklevél kibocsátói: „... Vincentius iudex, Stephanus Fychker, Andreas Khunyl, Kwthnar, Joannes Sreyber, Petrus Parvus, Nicolaus dictus Chahwzla, Jacobus Seybel, Frank filius Ewrdewg et Nicolaus Grunkle iurati cives de oppido Jazow...“⁴⁹ Jászó előjáróságának ez a kiadványa pergamenre írt oklevél, belül rányomott sötét színű viaszpecsét nyomaival. Itt Jászó régebbi, kisebb méretű pecsétjét gyanítjuk, melyről ép lenyomatot nem ismerünk, csak a későbbi, nagyobb pecsétről, melynek aránylag ép lenyomata egy 1696-i aktán látható.⁵⁰ Minthogy ez utóbbi Jászóbánya mennyei védőjének, Szent Mihály arkangyalnak a sárkánnyal vívott küzdelmét, a kerek mező mindkét felének szélén pedig a bányászat jelvényét ábrázolja, feltehető, hogy a város régebbi, kisebb pecsétjének is azonos tárgyú volt a rajza.

Hencsmalma.⁵¹

A jászói szikla tövében épült malom felerésze a prépostság tulajdonát képezte 1286-tól, amikor a prépostság megszerezte, s ezért gömörvármegyei Saul- és Endreföldje⁵² nevű birtokát adta cserébe a Sánkfalvaiknak, akik a malomrészt bizonyos Hencstől vásárolták meg 32 márka finom ezüstért.⁵³ Mikor azután 1363-ban a prépostság a malmot hűsége és érdemei jutalmazásául Mihály mester konventi jegyzőnek és prépostsági ügyvivőnek akarta ajándékozni, azt előbb Perényi Péter abaujvármegyei ispán jászói várnagyaitól kellett visszaszerezni, akik jogtalanul elfoglalva tartották. Mihály mestert a malom birtokába bevezették;⁵⁴ 1390-ben azonban a malom újra a pré-

⁴⁷ Jv. t. lt., fasc. 7, nr. 88. — 1413 szeptember 2.

⁴⁸ Jv. t. lt., fasc. 8, nr. 92. — 1415 február 10; és fasc. 8, nr. 93. — 1415 február 21.

⁴⁹ Jv. t. lt., fasc. 8, nr. 95. — L. az eredetinek mintegy kétharmadnyi kisebbítésben mellékelt hasonmását.

⁵⁰ Jv. t. lt., fasc. 17, nr. 398. — A pecsét körirata: SIGILLVM MAIVS CIVITATIS IASZO B.

⁵¹ Hencsmalmáról és a jászói sziklán épült várról bővebben l. Dr. Spilka Lőrinc, I. Károly király jászói vára. (A jászóvári premontrai kanonokrend gödöllői Szent Norbert gimnáziumának évkönyve az 1940—41. iskolai évről. 175—180 l. Különlenyomatban is.)

⁵² A prépostság mai harkácsi birtokának részei. — A prépostság ugyanis Saul- és Endreföldjét 1341-ben visszaszerezte. Jv. t. lt., fasc. 3, nr. 16 és 19 A, 19 B, 19 C.

⁵³ Jv. t. lt., fasc. 2, nr. 11.

⁵⁴ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 45. — 1363 augusztus 1. — (Mihály mester ügyvivőre vonatkozólag l. e dolgozat 44. és 50. lapját.)

postság tulajdonában volt, és ettől kezdve okleveleinkben a jászói sziklán egykor fennállott várral kapcsolatban olvasunk róla.

A sziklán épült vár.⁵⁵

I. Károly király Trencsényi Csák Máté és az Omode-fiak leverése után a konvent beleegyezésével a jászói sziklán őrhelyet — *castrum*-ot — építtetett arra az időre, míg a többi oligarchiákat hódolásra bírja.⁵⁶ A király a várat a nádor őrizetére bízta,⁵⁷ később a vármegyei ispán fennhatósága alatt állott.⁵⁸

1390 körül Gady László királyi adományozás útján meg akarta szerezni a várhoz a malom felerészét, és a jászói vám felét. De II. János prépostnak és konventjének sikerült e tervet megakadályozniok, sőt mivel az ok, melyért Károly Róbert a várat építtette, már rég megszűnt, 1390 tavaszán a sziklán állott *Jazomara*-t is visszaszerezték.⁵⁹

Amit azonban nem ért el Gady László, azt kivitte Pányi Ferenc, aki az őrhelyre, a malom és vám felére királyi adományozást eszközölt ki magának. A prépostság 1398-ban perre vitte a dolgot,⁶⁰ melynek során a felek kiegyeztek, s a prépostság zálogként kapta vissza a várat, s a malom és vám felerészét.⁶¹ De mivel e zálogszerződést a magyarországi rendkerület seniorjának előzetes tudta nélkül kötötték, a rendi hatóság részéről 1400-ban megtámadták a szerződést.⁶² A továbbiakat nem ismerjük, s a sziklán épült várról e pereskedés kapcsán 1402-ből van utolsó biztos adatunk arra vonatkozólag, hogy a vár akkor még fennállott.⁶³

Jászó adóterheinek emelkedése.

A 15. század első két évtizedéig nem akadunk nyomára annak, hogy a jászóiak 1243-i szabadságai valamilyen megszorítást szenvedtek volna. Nem is történt e tekintetben változás IV. Miklós prépostig (1410—1420), akinek idejében Jászó adóterheit a prépostság fel akarta emelni.

A szabad királyi — nem földesúri — városoknál ugyanis az volt a helyzet, hogy a földbér, *terragium*, *census* mellett bizonyos rendkívüli adót, *collecta*-t is fizettek. Míg tehát a rendkívüli adót a királyi városok rendszeresen fizették, addig a többi országlakók csak szükség esetén, ezért a királyi városok az évente kivetett rendkívüli adó alól

⁵⁵ L. az 51. jegyzetet.

⁵⁶ Jv. t. lt., fasc. 5, nr. 56. — 1390 január 29.

⁵⁷ Anjoukori okmt., II. köt. 131. l. (Ez oklevél szerint a király 1324-ben Beel-i Mikó fiának, Lachknak, Fülöp nádor jászói várnagyának két borsodvármegyei birtokot adományoz.) — L. még *Nátafalussy*, 29. l. 2. sz. jegyz.

⁵⁸ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 45. — 1363 augusztus 1.

⁵⁹ Jv. t. lt., fasc. 5, nr. 56. — 1390 január 29; fasc. 5, nr. 57 A és 57 B. — 1390 március 26.

⁶⁰ Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 67. — 1398 december 10. — L. a 56. jegyzetet.

⁶¹ Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 68—69. — 1399 március 31.

⁶² Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 72. — 1400 január 6.

⁶³ Jv. t. lt., fasc. 7, nr. 83. — 1402 július 15.

mentességet élveztek, mert ők a földbérből és rendkívüli adóból egybeolvadt városi adó rendszeres fizetésével annak a kötelezettségüknek is eleget tettek. I. Károly uralkodása kezdetén ezen felül nem is vette igénybe a városok gazdasági erejét, csak később, Nagy Lajos pedig mindjárt, uralkodása első éveiben a városokra időnkint újabb rendkívüli adót vetett ki *taxa*, *subsidium* néven. Továbbá az adózáson kívül külön terhet jelentett a megszállás, *descensus*, mely utóbb a szabad királyi városokban évenként háromszor fizetett rendszeres terményadóvá alakult át.⁶⁴

Mialatt tehát a szabad királyi városok adóterhei, illetőleg a királyi kincstárnak a polgárság részéről befolyó jövedelmei emelkedtek, addig Jászó, mint földesúri város adója, illetőleg a prépostságnak ez a jövedelmi ága nem növekedett, a királyi tisztviselők megszállása, a *descensus* alól pedig még 1290-ben mentesültek a monostori birtokok.

A prépostság *taxa*-fizetéséről részletes adatot Zsigmond uralkodásánál korábbi időből nem ismerünk. Zsigmond 1396-ban vetett ki *taxát* a prépostságra, amikor június 12-én úgy rendelkezett, hogy a török elleni hadjárat céljára Pálóci Domonkos leleszi prépostnak (1378—1403), a magyarországi rendkerület akkori fejének kezéhez tegyen le a *jászói prépost* 212, a *túróci* 270, a *bozói* 112, a *sági* 100, a *chuti* (csóti) 50, a *hatvani* 20, a *váradhegyfoki* pedig 40 aranyforintot. Egerszermind utasította őket, hogy a kivetett összegeket népeiktől szedjék be. Hogy Zsigmond e kivetett összegek pontos beszolgáltatását mily szigorúan kívánta, mutatja levele végén az a kijelentése, mely szerint Pálóci Domonkost felhatalmazza, hogy a királyi rendelkezést nem teljesítő prépostokat méltóságuktól is megfoszthassa! Két évvel később, 1398 november 5-én, Vácott kelt levelében Zsigmond meghagyja a *jászói* és a *leleszi* prépostnak, hogy a vele már korábban megállapított és a végvárok védelmére felajánlott 1000 aranyforintot a levél felmutatójának azonnal fizessék le. 1400-ban pedig úgy rendelkezik, hogy Rozgonyi Simon sárosvármegyei ispánhoz, a magyarországi premontrei monostorok királyi exactorához fizessék a *taxát*.⁶⁵

Ha a prépostság tovább is szedett pénzbeli szolgáltatást népeitől, ez talán azzal volna magyarázható, hogy rendkívüli adó fizetésére vonatkozó kívánalmaknak később is pontosan akart eleget tenni. De viszont az is természetes, hogy a *jászói* polgárok a régi usus védelmére keltek és bírójuk, Benedek, s Vince és István esküdtek útján Zsigmond királyhoz fordultak, aki oltalmába vette őket és 1419 augusztus 18-án Budáról keltezett levelében meghagyta Miklós prépostnak és konventjének, hogy Jászó bányászaitól, polgáraitól és vendégnépeitől a régi szokás szerint fizetett *censuson* és *collectán* kí-

⁶⁴ Hóman—Szekfű, II. köt., 115—117. l.

⁶⁵ *Descensus* alól való mentesség: Jv. t. lt., fasc. 2, nr. 12. — 1290 december 21; *Fejér*, VI/1, 58. — *Taxa*: Jv. t. lt., *Leleszi* rész: saec. XIV, nr. 388. — 1936. — *Végvárok védelme*: Jv. t. lt., *Leleszi* rész: saec. XIV., nr. 401. — 1598. — Rozgonyi Simonnak Varannón 1400 április 30-án kelt nyugtatványa arról, hogy Pálóci Domonkos leleszi prépost 106½ forintnyi összegű *taxát* fizetett kezeihez: Jv. t. lt., *Leleszi* rész: saec. XV, nr. 10.

vül más (pénzbeli) taxát ne szedjenek, mert kívánja, hogy hűségük, jó módjuk és a király iránt való szolgálatkészségük továbbra is megmaradjon.⁶⁶

Fennmaradt az 1427-i abaujvármegyei *dicalis* összeírás, mely szerint a jászóvári prépostság Zsupapátiban 8, Rudnokon 21, *Jászón* 70, Debrődön 20, Felsőmecenzéfen 28, Alsómecenzéfen 58, Mindszenten 20 és Novajban 6, vagyis Abaujvármegyében összesen 231 portával birt. Zsigmond idejében 30 dénár volt az egy-egy jobbágy-porta után járó adó, melyet Albert király 18 dénárra szállított le, mint volt Nagy Lajos ideje alatt. A dicatorok összeírásából, ha nem is volt a legpontosabb, mégis megláthatjuk, hogy a jobbágy-kapuk száma tekintetében mekkorák voltak az egyes feltüntetett helységek. Tárgyunknál fogva e szempontból főleg Jászó érdekel bennünket; Jászóéval mintegy azonos porta-számmal szerepel Középnémeti 71 portával, azonban — Kassa várost nem számítva — Jászónál tulajdonképpen csak három nagyobb abaujvármegyei helységet találunk az 1427-i összeírásban, Színát 91, Szántót 109 és Göncöt 191 portával.^{66a}

Közmunkák bevezetése. (Halastó. Malom. Vár.

Újabb pénzbeli szolgáltatástól tehát a jászóiak 1419-ben Zsigmond király oltalma alatt mentesültek ugyan, de mintegy másfél évvel később ugyanaz a király más természetű szolgáltatással növeli a prépostsággal szemben fennálló kötelezettségeiket. Az 1243-i szabadságlevél nem kötelezte munkára a jászóiakat. Őket és a monostor többi népeit házhelyenkint évi 1 vagy 2 napi munkára Zsigmond 1421 április 15-én kelt rendelkezése szorítja, mikor II. Péter prépost (1420—1428) halastavat kezdett ásatni és malmot építtetni, s a munkálatokban azok nem voltak hajlandók résztvenni. A király meghagyja nekik egyszersmind, hogy felmentést ne kérjenek, mert ha ezt meg is kísérelnék, Perényi Péter országbíró és Brezenchei Péter tárnokmester útján annak ellenére is kényszeríti majd őket a munkára.⁶⁷ Ez alkalommal talán nem is tettek lépést e tehertől való szabadulás érdekében, de később, a monostornak erőddé történt átalakítása alkalmával mentességük védelmére kelnek.

Míg ugyanis a sziklán épült I. Károly-féle *Jazovara* vagy *Castrum Jazov* tudomásunk szerint 1402-ben még állt, de további sorsáról közvetlen írásos emlék többé nem értesít, néhány évtizeddel később maga a monostor vált *castrum*-má, megerősített helyé. A monostornak védelmi szempontból való megerősítése érdekében Szaniszló prépost (1435—1440) 1436-ban tesz lépéseket, s kérését a király előtt azzal indokolja, hogy a monostor népeinek támadása esetében elődei nemcsak gyakran védtelen helyzetbe kerültek, de életüket is veszítették. Zsigmond 1436 január 26-án Székesfehérvárott kelt privilegiális oklevelével adja meg Szaniszló prépostnak az engedélyt, hogy a jászói

⁶⁶ Jv. t. lt., fasc. 8. nr. 97. (1719-i másolatban.)

^{66a} Dr. Thallóczy Lajos, A kamara haszna, 77—79. és 172—180. l. — Dl. 24, 819.

⁶⁷ Jv. t. lt., fasc. 8. nr. 101.

monostort tetszése szerint fa- vagy kővárszerkezettel, bástyákkal, falakkal és erkélyekkel erősíthesse meg.⁶⁸ Február 1-én pedig meghagyja a monostor népeinek, a jászóvárosiaknak is, hogy uruk, Szaniszló prépost felszólítására vonakodás nélkül segédkezzenek a várépítési munkálatoknál.⁶⁹ De a jászóiak írásos kiváltságaikra hivatkoztak és sokszoros felszólítás ellenére sem voltak hajlandók a közmunkák teljesítésére nemcsak ez alkalommal, hanem egyáltalában később sem, s készek voltak arra, hogy mentességük igazolására okleveleiket a király előtt is felmutassák. Szaniszló prépost és a konvent panasszal éltek a király előtt, akinek október 24-i mandátumára Jánoki Ders királyi ember András leleszi konventuálissal október 28-án Jászóra jött, ahol a bírót, az esküdteket, s a többi polgárokat éppen összegyülekezve találták és november 18-ára, szent Márton ünnepének nyolcadnapjára a personalis praesentia regia elé idézték őket, hogy írásaikat felmutassák.⁷⁰ Hogy az idézésnek milyen eredménye lett számukra, nem tudjuk, de a vár 1440-ben már állott.⁷¹

Jászóvár 1440-i ostroma.

A huszitizmus Prágában tanuló diákok révén — a legközvetlenebbül szomszédos országrészt elkerülve — legerősebben Magyarországon déli részein és Erdélyben terjedt el. Ez utóbbi helyre tulajdonképpen Moldvából származott át, ahová viszont menekült lengyel terjesztők vitték be. E tan demokratikus eszméi (nem lesz király, úr és jobbággy, de mindnyájan egyenlők, testvérek lesznek, stb.) hálás talajra találtak a jobbágynépnél és tudvalevőleg előidézői voltak az első nagy magyar parasztlázadásnak (Erdélyrész, Nyírség, Szamosmente, 1437)⁷² és természetesen, a megindult szociális és egyben pap-ságellenes áramlat — legalább is e tanok megismerését illetően — a felsőbb vidékieket sem hagyta érintetlenül, s így érthető, hogy Szaniszló prépost miért gondol az erősítésre már kormányzása kezdetén, 1436-ban.

Az erősítménnyé átalakított monostor 1440-ben ostromot is állott ki, amely ugyan az országban akkor uralkodó pártviszályok hatása alatt keletkezett csupán helyi jelentőségű megmozdulás során történt, de úgy látszik, hogy a vállalkozás azért a fonnebb érintett szellemi áramlat befolyásától sem volt ment. Albert királynak 1439-ben bekövetkezett halálával az ország egy része Albert utószülött fiát, Lászlót koronázta meg, a nagyobbik rész azonban a lengyel Ulászlót, Hedvig fiát hívta meg királynak. László anyja, Erzsébet fia ügyének védelmét Brandeisi Giskra Jánosra bízta. A jászói prépost, I. Sza-

⁶⁸ „... concedimus presentium per vigorem, ut ipse Stanislaus prepositus habitationem seu domum suam, et dicte sue prepositure iuxta voluntatis sue libitum opere lapideo, seu ligneo ad modum castri, seu castelli turribus, menis et propugnaculis pro persone proprie, rerumque, et honorum suorum, ac dicte sue ecclesie uberiori tutela, et defensione fulcire, et fortificari facere valeat, atque possit...” Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 157.

⁶⁹ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 158. — 1436.

⁷⁰ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 159. — 1436.

⁷¹ L. a 74. jegyz.

⁷² Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak, 142—166. l.

niszló az Ulászló-pártiakhoz csatlakozott, s ez a pártfogalása azután súlyos következményeket vont maga után.⁷³ Az Erzsébet ügyét támogató kassaiak a városi őrségükbe fölvelt *idegen* elemekkel⁷⁴ együtt az Ulászló-pártiak várainak és kastélyainak megtámadására indultak. A jászói, nemkülönben a felső- és alsómeceznéfi polgárok egyrésze is csatlakozott e sereghez, mely egyesült erővel rohanta meg a nemrég várrá alakított monostort, de sikertelen kísérlet után megelégedtek azzal, hogy a monostornak, s hűségben maradt jobbágyságának rablás-sal és földjeik pusztításával tetemes károkat okoztak, majd pedig össze-vissza csatangolva, mások birtokaira rontottak. Szaniszló prépost személyesen adta elő panaszát Budán Ulászló királynak és az ország nagyjainak. A király szeptember 11-i mandátumával felszólította Pálóci László főajtónálló- és Pálóci Simon főlovászmestert, továbbá a vajda fiát, Pelsőci Imrét, a székelyek ispánját, valamint Pelsőci Miklóst és Istvánt, Tornai Sáfár Szilvesztert és a királyi kapitányokat, hogy torolják meg a monostoron esett sérelmeket, s ha a lázadók közül valakire ráakadnak, büntessék meg, s a lehetőséghez képest szerezzék vissza a monostornak és hű népeinek mindazt, amit elvesztettek, s minden támadóval szemben királyi tekintéllyel oltalmazzák meg Szaniszlót prépostságában.⁷⁵

Huszták Jászóvárban.

A prépostság hiteleshelyi működésében, valamint a szomszédoktól szenvedett birtokháborítási esetek láncolatában, illetőleg az ezekkel kapcsolatban folytatott pereskedés során nagyobb hézagot venni észre, amely hézag 1440 elejével kezdődik és 1447 őszéig tart. És nemcsak a központi birtoktestre, hanem a prépostság többi birtokaira vonatkozólag sem ismerünk peres írományt ez időkből. Jászó urai ekkor ősi otthonukon kívül voltak kénytelenek élni, mert a még 1436-ban várrá átalakított monostorukat, bár az 1440-i ostromot — mint fennebb láttuk — sikeresen kiállotta, nemsokára elfoglalták Giskra katonái, (hogy mikor, az időpont kideríthetetlen), lehet, hogy már 1440-ben,⁷⁶ és 1447-ig tartották, amikor az 1447 július 24-én kelt *rima-*

⁷³ Tóth-Szabó, Giskra. 56—57. l.

⁷⁴ „... cives et inhabitatores civitatis nostre Cassoviensis... homines *advenas*, seu *forenses* in ipsam civitatem nostram pro sui defensione introducentes et una cum eis illas partes nostras, iam ut prefertur, vastantes, munitiones etiam et fortalicia nostrorum regnicolarum expugnare et auferre pretendunt...” Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 195. — 1440 szeptember 11.

⁷⁵ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 195. — 1440 szeptember 11.

⁷⁶ Tóth-Szabó Pál ugyan (Giskra stb. c. műve 59. lapján) azt állítja, hogy a csehek csak 1455-ben szállották meg Jászóvárt és a hiteleshelyi működés csak ezután (1455—1465) szünetelt, de nem veszi figyelembe, hogy ugyanilyen, azaz kényszerű szünetelés volt már 1440 és 1447 között is, és hogy a rimaszombati szerződés 1447-ben — a többi között — Jászóvár visszaadásáról is beszél. Ugyanígy tévesnek tartjuk azt is, amit erre vonatkozólag „A cseh huszita mozgalmak” c. műve 219. lapján olvasunk, valamint azt, amit a következő (220) lapon mond („A jászói convent, mondhatnók, Giskra udvari hiteles helye volt; ügyes-bajos dolgaiban ismételten személyesen jelent meg előtte”): áll a későbbi időkre, de semmiesetre sem a 40-es évekre. (Giskra — tudomásunk szerint — 1450-ben jelent meg először a hiteleshely előtt. Dl. 14.410. 1450 október 22.)

szombati szerződés szerint Giskra köteles volt azt Hunyadi Jánosnak átadni. A szerződés értelmében Hunyadi a szerződés keltétől számított 16 napon belül Pelsőci Imre erdélyi vajda és Modrár Pál, a nagyidai vár kapitánya kezéhez letesz 16,000 arany forintot, Giskra János pedig köteles azonnal ugyancsak a nevezettek kezére adni Lipóc, Szécs és Jászó várait, Tapolcsány várát és a várost 16 nap alatt Szécsenyi Lászlónak visszabocsátani, Ujbánya várát pedig szintén a megadott 16 napon belül leromboltatni. Ezenkívül — egyéb intézkedések között — meghatározott feltételek mellett köteles volt még Sáros, Szepes, Gölnic, Richnó, Késmárk és Revistye várait Hunyadinak visszaadni.⁷⁷

Hogy itt Jászó vára alatt nem a sziklán épült Károly Róbert-féle őrhely, hanem az erősített monostor értendő, ez abból tűnik ki, hogy amikor Péter konventuális Biró Lukács prépost (1447—1769) és a konvent nevében a szomolnokiak terjeszkedése ellen 1448-ban a leleszi hiteleshely előtt protestál, a prépostsági erdőrészek és földek jogtalan elfoglalásának idejéről úgy nyilatkozik, hogy ez az alatt történt, mikor őket (t. i. a premonstreieket) a nemrég elmúlt zavargások idejében ellenséges elemek monostorukból kitették és elűzték.⁷⁸ Nem akadunk pozitív adatra, melyből arról nyernénk tudomást, hogy a rimaszombati szerződés és Péter konventuális protestációja között eltelt egy év alatt Giskra csapatai támadást intéztek volna a monostor ellen, vagy kifosztották volna, s ezért Péter konventuális szavait,⁷⁹ — me-

⁷⁷ Zichy okmt., IX, 169. l. — Marczali, 301—302. l. A rimaszombati szerződésnek részletes ismertetése nem vág dolgozatunk tárgykörébe, ezért tartalmából csak annyit mondtunk, amennyi tárgyunk megvilágításához szükséges volt.

Hogy a rimaszombati szerződéssel Tóth-Szabó nem foglalkozik művében, azt megjegyzi Mikuláš Mišík „Husiti na Slovensku“ c. könyve 184. lapján, ahol a szerződésről szól. Azonban a mű szerzője sem ismerteti a szerződést a maga teljességében, pl. nem említi Jászóvárat, stb., mint hivatkozott forrása (Szerémi-Erneyei, „A Majthényiak és a Felvidék“) sem.

⁷⁸ „... quomodo hys proximis disturbiorum temporibus, dum videlicet ipsi de eodem monasterio eorum per Bohemos ... fuissent eieci et expulsi...” Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 197. — 1448 július 29. — Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak, 390. l.

⁷⁹ Tóth-Szabó ebből a protestatióból — szerintünk — téves következtetést von le, t. i. egy 1448-i (?) támadást, kifosztást tételez fel csupán (Giskra, 58—59. l.; A cseh huszita mozgalmak, 290. l.)

A jászói szikla cseppkőbarlangjának egyik falán olvasható egy 1447 február 24-ével keltezett, szénnel karcolt cseh nyelvű felirat, mely eredetinek látszik, s amennyiben eredeti, annak emlékét tartotta fenn, hogy Giskráék 1447 elején tartózkodtak Jászón. Ez az időpont megelőzi az ugyanez év júliusában kötött rimaszombati szerződés idejét és így a felírás is az 1440—1447-i megszállás mellett bizonyít. Dr. V. Chaloupecký-nek a Prager Presse 1924 január 13-i számában közzétett megfigyeltése szerint a felirat a következő: Jan Gyskra | z brandysa | nayasnyessieho | krale laczlawa etc. | kewptn geho | zemyc vherske. Jan z Radostniscz. | Jt. odnarozenye syna buozie tysycz sstyzista et XLVII leta ten | patek den Swate Matiego apuostola | Slowutny panossa Adam z Grapnowicz Sluzebnyk krale | ladyslawa a my gesste XXIII s toho waleczyneho lagru czo porazyly w poly slowutneho | pana Jana z baros. (Brandeisi Giskra János a legfenségesebb László király magyarországi kapitánya. Radostnitz-i János. Krisztus születése után 1447. esztendőben, pénteken, szent Mátyás apostol napján, a tisztelereméltó lovag, Grapnowicz-i Ádám, László király

lyek különben is hosszabb távollétet sejtetnek, — az idő meghatározásánál a legnagyobb valószínűség felé hajolva, a rimaszombati szerződést megelőző időszakra, hely tekintetében pedig úgyszólván kétség nélkül az erősített monostorra vonatkoztathatjuk.

A prépostság 1440-től 1447-ig, a rimaszombati szerződésig tartó hosszabb szünet után már ez év szeptemberében ismét pereskedik, és pereket folytat egészen 1452-ig;⁸⁰ és 1441 óta⁸¹ szünetelő hiteleshelyi működésének fonalát is 1447-ben,⁸² illetőleg 1448-ban veszi fel újra, amit 1455 április 15-ig tudunk követni.⁸³ Tovább azért nem, mert ez év április 24-e körül Giskra egyik kapitánya, Talafuz János megszálította a monostort, a prépostot és a konventet menekülni kényszerítette, a monostort saját céljaira átalakította, megerősítette és másfél évig itt tartózkodott.⁸⁴ Ez idő alatt emberei pusztítva és erőszakoskodva innen tartották rettegésben a vidék lakosságát.⁸⁵ Majd 1456 júliusában az országgyűlés megbízottai: Hédervári László egri püspök, Pálóci László országbíró, Perényi János tárnokmester, Pálóci Simon és János, Homonnai István és Bertalan, Olnodi Czudar Jakab, Tornai Sáfár

szolgája és még mi huszonhárom abból a táborból, kik megvertük a tiszteletreméltó Baros János lovagot.) A felírásban a XLVII. évszám és a *baros* név elmosódott.

⁸⁰ L. a 439. l.

⁸¹ 1437: *Dl.* 13,021; 13,022; 13,038; 13,046; 13,071; 13,074; 13,089; *Jv. o. lt.*, fasc. B 4, nr. 144; fasc. K 3, nr. 89; fasc. S 4, nr. 91. — 1438: *Dl.* 13,154; 13,190; 13,219; 13,228; 31,486; *Múz. Törzsa.* 1438:14; 1438:31; *Jv. o. lt.*, Prot. B, fol. 238. — 1439: *Dl.* 13,285; 13,305; 13,369; 13,370; 13,417; 13,427; 28,231; 31,499; *Jv. o. lt.*, Prot. B, fol. 239; *Jv. t. lt.* Leleszi rész: saec. XV, nr. 192. — 1440: *Dl.* 13,532; 13,538; *Jv. o. lt.*, fasc. R 2, nr. 36. — 1441: *Jv. o. lt.*, fasc. M 3, nr. 54. — Ettől kezdve 1447-ig, illetőleg 1448-ig, (vagy még későbbi ideig) nem találni jászói konventi kiadványt sem a Magyar Királyi Országos Levéltár Diplomatikai osztályának, sem az ott letétbe helyezett Csicseri-, sem a Bárczay-levéltárak anyagában, sem a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának Törzsanyagában, hasonlóképpen nem a Jászóvári Prépostság Országos Levéltárában, sem a Leleszi Prépostság Országos Levéltárában, sem a Jászóvári Prépostság Titkos Levéltárának jászóvári, sem pedig leleszi részében.

⁸² Zichy okmt., IX, 155. l.

⁸³ 1448: *Jv. o. lt.*, fasc. BB, nr. 11; Prot. B, fol. 242 dors.; *Jv. t. lt.*, Leleszi rész: saec. XV, nr. 229; *Sztáray* oklt., II, 412. — 1449: *Dl.* 14,218; 14,220; 14,244; 14,266; *Jv. o. lt.*, fasc. LL, nr. 15. — 1450: *Dl.* 14,396; 14,397; 14,410; 14,431; *Jv. o. lt.*, Mand. fasc. XX, nr. 8. — 1451: *Dl.* 14,64; 14,474; *Jv. o. lt.*, fasc. B 4, nr. 150; Prot. B, fol. 243. — 1452: *Dl.* 31,627 (Csicseri lt.) — 1453: *Dl.* 14,668; 14,688; 14,737; 14,759; *Jv. o. lt.*, fasc. C 3, nr. 75. — 1454: *Dl.* 14,806; 14,835; 31,658; *Jv. o. lt.*, fasc. P 3, nr. 57; fasc. R 2, nr. 55; fasc. R 3, nr. 52; *L. o. lt.*, fasc. act. a. 1454, nr. 34. — 1455: *Dl.* 14,924; 14,938. — Egy évtizednyi ismétlődő szünetelés után, 1465-ben kezd a hiteleshely újra működni: 1465: *Jv. o. lt.*, fasc. M 1, nr. 13. — 1466: *Dl.* 16,317. — 1467: *Dl.* 16,582. — 1468: *Dl.* 16,147; 16,149; 16,617; 16,623; 16,669; 16,719; 31,906; *Jv. o. lt.*, Met. fasc. 8, nr. 9; fasc. H 1, nr. 11; fasc. Z 1, nr. 7; fasc. Z 2, nr. 49. — 1469: *Dl.* 16,769; 16,770; 16,774—16,777; 16,797; 16,798; 16,817; 16,818; 16,828; 16,870; 16,876; 16,900; 16,903; 16,928; 16,945; 16,947; 38,787; *Jv. o. lt.*, Met. fasc. 9, nr. 8; fasc. B 1, nr. 49; fasc. H 3, nr. 51; fasc. K, nr. 21; fasc. S 2, nr. 43; fasc. LLL, nr. 5; Prot. B, fol. 244. — 1470: *Dl.* 16,926; 16,962; 16,978; stb., stb.; *Jv. o. lt.*, Met. fasc. 1, nr. 18; fasc. B 1, nr. 47; fasc. C 2, nr. 39; fasc. K, nr. 20; fasc. L 1, nr. 29; fasc. L 2, nr. 42—43; fasc. U, nr. 2; Prot. B, fol. 245—247 dors.; Zichy okmt. VIII, 48; s i. t.

⁸⁴ Tóth-Szabó, Giskra, 60—61. l.

⁸⁵ *Dl.* 16,451. Tóth-Szabó, Giskra, 61. l.; Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak, 291. és 449. l.

Szilveszter és Modrár Pál Talafuzzal egyezséget kötöttek, melynek értelmében Talafuz a várat bizonyos pénzösszeg ellenében rendelkezésükre bocsátotta. De mivel a fentemlített megbízottak úgy vélekedtek, hogy Biró Lukács prépost és konventje nem bírná újabb támadással szemben sikerrel megvédelmezni a várat, ezt Kassa városára bízták, s hogy itt kellő őrséget is tartson, 200 aranyat, sőt további felmerülő költségek megtérítését is ígérték a városnak.⁸⁶

Jászóvár Kassa város védelme alatt.

Mikor a jászói vár ilyképpen Kassa város oltalma alá került, felmerült a város részéről a vár lerombolásának a terve, mivel annak és a beléhelyezett őrségnek fenntartása Kassának igen súlyos terhet jelentett.⁸⁷ Ez tudomására jutott a királynak is, ki azonban Kassa város hatóságának szándékával nem értett egyet, s megtiltotta a szétrombolást és a várba fegyveresek küldését a maga részéről is kilátásba helyezte.⁸⁸ Talafuznak is meghagyta, hogy a vár lebontását Kassa részéről, még ha a város kötelezte volna is magát, ne sűrösse, sőt ettől Giskrával is eltiltatta Talafuzt.⁸⁹ Mikor pedig Kassa ismét előállott panaszával, a király felszólította az abauj- és tornavármegyei nemeseket, hogy a jászói vár dolgában Kassát támogassák. De e támogatás kérésére is kötelezte Kassát, hogy Jászó várában őrséget tartson, és ismét megtiltotta, hogy királyi engedély nélkül a várat le ne romboltassa.⁹⁰

Biró Lukács prépost közben hiába fáradozott a monostor visszaszerzésén, mert bár a király kész lett volna az otthonukon kívül bolyongó premontreiek sorsán segíteni s őket visszahelyezni, ha a vár védelmének ügyét az ő kezükben biztosítva látta volna, de intézkedés előtt Budáról 1457 január 20-i kelettel e tárgyban kérdést intézett Kassa városához,⁹¹ ahonnan oly értelmű választ kapott, hogy a prépost a saját embereivel és a saját költségén nem tudná megvédelmezni a monostort, azaz várat. Február 2-i levelében azután László meghagyta Kassának, hogy a várat továbbra is tartsa és lássa el, s ne adja át a prépostnak.⁹²

⁸⁶ Kassa város lt., Sch. gy.: 279. sz.; *Teleki*, X, 528. l. — 1456, VII. 15.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 61—62. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁸⁷ Kassa város lt., Sch. gy.: 275. sz.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 62. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁸⁸ Kassa város lt., Sch. gy.: 276. sz.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 62. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁸⁹ Kassa város lt., Sch. gy.: 282. sz.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 62. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁹⁰ Kassa város lt., Sch. gy.: 283. sz.; *Teleki*, X, 539. l.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 62—63. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁹¹ Kassa város lt., Sch. gy.: 284. sz.; *Teleki*, X, 540. l.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 63. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 295. l.

⁹² Kassa város lt., Sch. gy.: 285. sz.; *Teleki*, X, 537, 541. l.; *Tóth-Szabó*, Giskra, 63. l.; *Tóth-Szabó*, A cseh huszita mozgalmak, 296. l. fasc. 11, nr. 207. — 1464 július 19.

Hunyadi Lászlónak 1457 márciusában történt kivégeztetését követő nyugtalanságok hullámaiban Giskráék ismét tevékeny szerephez jutván, Talafuz újra elfoglalta a jászói várat. Ő és társai ismét fosztogattak és erőszakoskodtak; s a Mátyás és Frigyes közt kiütött háború, s különösen ez utóbbi győzelme Giskrának és társainak alkalom volt élénkebb megmozdulásra. Ezért Mátyás ellenük küldte Rozgonyi Sebestyént, Hédervári László egri püspököt és Magyar Balázst. Rozgonyiék 1458 nyarán, a sárospataki ütközet után, mikor űzőbe vették a Sáros vára felé törekedő Talafuzt, Jászónál megálltak és körülvették a várat. Mire Uderszki, a vár hadnagya, a veszedelem láttára éjjel titkon eltávozott, s reggelre az őrség megadta magát.⁹³ Ez Űrnapján, június 1-én történt, és Rozgonyi a bártfaiakhoz írt levelében fölemlíti, hogy a kassaiak is segítséget nyújtottak.⁹⁴

Magyar Balázs helyreállítja a monostort.

A vár a háborúskodás hosszú ideje alatt annyira megrongálódott, hogy szinte romhalmaz állapotában került Magyar Balázsnak, a felső részek egyik kapitányának kezére.⁹⁵ Mikor ugyanis Mátyás király diadalmas hadvezéreit megjutalmazta, a jászói monostort összes birtokaival együtt Buzitai Magyar Balázsnak és Kelemennek adományozta;⁹⁶ a monostort és javait Magyar Kelemen kormányozta.⁹⁷ Ez alatt történt, hogy 1459 február 20-ára virradó éjjel — mint ezt Magyar Balázs és Guthai János kapitányok Eperjesről Bártfa város tanácsához írnak — Richnóról ismeretlen tettes Jászóra jött és itt több házat felgyújtott. Kéri a tanácsot, hogy a tettes vagy tettesek kiléte után nyomozzanak.⁹⁸

Magyar Balázs a monostort — Mátyás király szándékának megfelelően — ismét erősített alakjában állíttatta helyre;⁹⁹ de helyreállítása és fenntartása oly költségbe került, hogy amikor a vészes idők már elmúltak, Bíró Lukács prépostnak nem állott rendelkezésére akkora összeg, hogy a várat Magyar Balázstól visszaválthatta volna. Ezért, mivel Mátyás király mégis azon volt, hogy a prépost a várat visszaváltsa, 1464 július 20-án elrendelte, hogy a Nógrád vármegyéből befolyó 1465-ik évi összes királyi jövedelmeket — királyi

⁹³ Tóth-Szabó, Giskra, 63. l.; Nátafalussy, 64. l.

⁹⁴ Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak, 308. és 420. l.

⁹⁵ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 207. — 1464 július 20.

⁹⁶ Tóth-Szabó, Giskra, 64. l.; Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak, 308. l.

⁹⁷ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 211. — 1476 október 16; L. o. lt., fasc. act, a, 1459, nr. 22.

⁹⁸ Iványi, I. köt., 168. l., 1076. sz.

⁹⁹ „... volentes nos monasterium Beati Joannis Baptiste de Jazo de illa ruina, in quam idem temporibus retroactis per latrunculos Bohemos, qui alias partes superiores regni nostri in predam diripiebant, devenerat, reformare castellum, quod de eodem monasterio contra dictos Bohemos factum est...” Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 207. — 1464.

segély címén — Lukács prépost kezéhez szolgáltatassák. Amikor tehát elérkezik a dica és a muneratio ideje, a beszédnél mind a prépostság, mind pedig Magyar Balázs emberei jelen legyenek, s az alispánok és szolgabírák, ha szükséges, fegyveres erő alkalmazásával is hajtsák be az öt portánként járó 1—1 arany forintot, s ehhez más, külön mandátumot ne is várjanak.¹⁰⁰

*

II. Jászó, a jászóvári prépostság bányászatának székhelye.¹⁰¹

Jászó, mint prépostsági székhely egyben a prépostság bányászatának is székhelye volt. Hogy a prépostsági birtokterület ércekben bővelkedik, azt a 13. században, mikor a magyarországi bányászat, főképpen a tatárjárás után, a városfejlődéssel kapcsolatban lényegesebben megindult, tudták, mint ezt a jászói kiváltságlevélnek szabad ércutatást engedélyező pontja is mutatja.¹⁰²

A gölnic-szomolnoki szomszédság.

A szepes-gömöri érchegység bányavidékén a prépostsági területtel szomszédos Gölnicbánya az a helység, melyhez itt a bányászat legrégibb emlékei fűződnek, s melynek eredete visszanyúlik a 12. századba.¹⁰³ És valószínű, hogy ércek kutatására a prépostságot éppen a gölnici bányaművelés sarkalta, mert hiszen nyilvánvaló volt, hogy ha Gölnicen bányákat nyitottak, akkor a geologiailag egyet képező hegységnek innenső, vagyis a prépostsági terület határain belül eső oldalán is lehetett érceleltre számítani. A prépostság központi birtoktestének északi határvonala mentén tehát majdnem párhuzamosan fejlődik ki egyfelől a gölnic-szomolnoki, másfelől a jászói bányászat, mely utóbbira Gölnic és Szomolnok szomszédsága különbözőképpen, hátrányosan és előnyösen gyakorolt hatást. Elsősorban az a körülmény, hogy Gölnicbánya város igen közel feküdt a vele délről határos prépostsági területhez, Szomolnok városa meg éppen magának a határvonalnak, azaz a Szomolnok folyónak partján keletkezett, már is magában rejtette a prépostságra nézve a két bányaváros terjeszkedéséből kifolyólag bekövetkezendő területvesztés veszélyét. Viszont a későbbi tényleg megtörtént területcsökkenés a prépostság bányajogának kiszélesítését, s következésképp a prépostsági bányászat intenzívebbé válását mozdította elő. Természetesen — mint alább ezt is látni fogjuk — a szomszédság egyéb surlódásoktól sem maradt mentes.

¹⁰⁰ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 207.; Tóth-Szabó, Giskra, 65. l.; Nátafalussy, 65. l.

¹⁰¹ Az itt kezdődő rész a prépostsági bányászat történetét — világosabb áttekintés céljából — az előzőtől különválasztottan adja elő, a legkorábbi időtől a tárgyalt korszak végéig (1243-tól 1550-ig). Tehát időben ismét visszatérünk a 13. század derekára.

¹⁰² L. e dolgozat 5. lapját.

¹⁰³ Wenzel, 75. l.; Fekete Nagy, 126. l.

¹⁰⁴ Wenzel, 84. l.; Fejér, IX/2, 672.

Éppen ezért, mert e két város bányászata a prépostsági bányaműveléssel különböző címeken bizonyos viszonylatban állott, vessünk futólagos pillantást a két bányaművelő szomszéd keletkezési, fejlődési és terjeszkedési körülményeire.

Gölnicbánya és Szomolnokbánya szabadalmazott királyi bányavárosok voltak,¹⁰⁵ Jászó pedig — 1243-tól — egyházi földesúri város. Gölnicbánya privilegiumai a 13. század közepéig nyúlnak vissza; IV. Béla 1264-ben régi szabadalmait újakkal bővíti,¹⁰⁶ s IV. Béla, továbbá V. István és IV. László királyoktól nyert privilegiumai már mindjában fejlődő bányavárosnak mutatják.¹⁰⁷ Gölnicbánya területének alsó, déli részét egészen a Szomolnok torkolatáig eredetileg a Bebek család ősei kapták adományba 1243-ban,¹⁰⁸ de mivel e területet nem tudták benépesíteni, azért ez a szomszédos helységek terjeszkedése előtt nyitva állott. Ezen a részen — valószínűleg mint gölnicbányaiak telepítése — keletkezett Szomolnokbánya, mely 1327-ben tűnik fel először, amikor I. Károly király Selmezbánya kiváltságaival ruházza fel,¹⁰⁹ tehát ekkor már fejlett bányaváros volt. S jöllehet, Szomolnok Gölnicbánya területén alakult ki, soha sem szerepel mint annak tartozéka, hanem mint szintén kiváltságokkal bíró, Gölnicbányával egyenrangú város. Területük növelésére irányuló törekvéseikben mindenkor együttesen léptek fel.¹¹⁰ Szomolnokbánya azután Gömör- és Abauj-vármegyék felé terjeszkedik, s 1332-ben, illetőleg 1333-ban I. Károly király a várost két mérföldnyi körzetben ölelő területet a városnak adja, bárkié is volt az addig.¹¹¹ A 16. század elején mindkét város a Zápolyaiak tulajdonában volt, de Zápolyai János hűtlensége következtében összes javait, köztük Gölnicet, Szomolnokot, Rudabányát és Telkibányát tartozékaival együtt elvesztette, s Ferdinánd ezeket 1526-és 1527-ben Thurzó Eleknek adományozta.¹¹²

Itt említjük meg a harmadik bányaművelő szomszédot, Idabányát, mely a 14. században tűnik fel mint királyi bányahelység,¹¹³ s mely később Kassa város földesúri tulajdonába kerül.¹¹⁴

¹⁰⁵ *Wenzel*, 28. l.

¹⁰⁶ *Csánki*, I, 251. l.

¹⁰⁷ *Fejér*, V/2. 345. — 1276; V/3. 125. — 1282; V/3. 490. — 1290. *Wenzel*, 76. l.

¹⁰⁸ *Fejér*, IV/1. 287. *Fekete Nagy*, 129. l.

¹⁰⁹ Anjoukori okmt., II, 284.; *Fekete Nagy*, 129. l.

¹¹⁰ Csáky oklvt., 79. l.; *Wenzel*, 336. l.; *Fekete Nagy*, 129. l.

¹¹¹ Szomolnokbánya 1332-i határjárási és adományozási oklevele, melyet Nagy Lajos 1369-ben megerősített. Másolata *Jv. t. lt.*, fasc. 7, nr. 75. — *DL*, 3125. — Csáky oklvt., 79; *Fejér*, VIII/3, 577, 644, 682; VIII/5, 206; IX/2, 233. — *Fekete Nagy*, 130. l.

¹¹² *Wenzel*, 217. l.

¹¹³ *Jv. t. lt.*, fasc. 4, nr. 47. — 1341 november 28. — *Fejér*, IX/3, 95.

¹¹⁴ *Jv. t. lt.*, fasc. 13, nr. 55. — 1500 augusztus 2. — *Csánki*, I, 203. l. — *L. a* 444. l.

A prépostsági bányászat kezdetei.
Első területcsökkenés. Az 1290-i privilegium.

Az 1243-i jászói kiváltságlevél érckutatási pontjából azt következtetik,¹¹⁵ hogy a prépostságnak már korábban is volt bányászati privilegiuma, erre vonatkozó egyenes adatunk azonban nincsen, s a IV. Béla-féle 1255-i újraalapító oklevél is hallgat ilyen jogról, és a század utolsó évtizedéig sincs semmi írásos emlékünks, mely világot vetne arra, vajjon tényleg folyt-e a prépostsági területen bányaművelés és milyen mértékben.¹¹⁶ 1295-ben II. Vigandus prépost (1289—1297) megerősítette az 1243-i jászói szabadságlevelet,¹¹⁷ s éppen nem valószínűtlen, hogy ez a megerősítés összefüggésben áll a prépostságnak III. Endrétől 1290-ben kapott bányászati privilegiumával, mely különben a prépostság legrégibb fennmaradt bányajogosítványa. Mielőtt azonban a prépostság ezt a bányajogát biztosító oklevelet kapta volna, a központi birtoktestet valamivel korábban az első nagyobb területcsökkenés érte. IV. László ugyanis a prépostság birtokából a Gölnic folyónál bizonyos területrészt csatolt Gölnicbánya városhoz, és mivel cserebirtokra vonatkozó ígéretét nem teljesítette, II. Vigandus prépost 1289-ben a szepesi káptalan előtt óvást emelt a király ellen. Egyben kijelentette, hogy az elszakított területre nézve fenntartott igényükkel ő és utódai az ország rendes bíráihoz fognak fordulni.¹¹⁸ Az ügy további fejleményeit nem ismerjük, s nem tudjuk azt sem, vajjon III. András királynak 1290-ben kiadott privilegiuma, melyben a prépostság bányajogát körülírja s a prépostsági birtokokat mentesíti a királyi megszállás, a *descensus* alól,¹¹⁹ vonatkozásban áll-e az üggyel, s hogy az oklevélben foglalt engedmények az elszakított területért való kárpótlást jelentenek-e. III. András ez oklevelében megengedi, hogy a monostor prépostjai és konventje birtokaik határain belül az ezüst kivételével minden ércet, nevezetesen aranyat, vasat, ólmot és ónt bányaművelőkkel szabadon termeltessenek ki. A prépostság maga szolgáltatassa be a királyi kincstárnak a bányaművelés engedélye fejében járó szokásos és köteles részt, s így a kamarai ispánoknak a prépostság bányaművelésétől semmi követelnivalójuk nem lesz.¹²⁰ Egyébként ha lett volna a prépostságnak korábban is bányászati joga, lehetséges, hogy a szepességi bányászok terjeszkedésével szemben is jónak látszott a prépostság bányászati jogosultságát újabbkeletű oklevéllel biztosítani.

¹¹⁵ Wenzel, 88. l.; Csánki, I. köt. 198—199. l.

¹¹⁶ Chaloupecký „Staré Slovensko“ c. művének 178. lapján írásos adatok nélkül — annak a pusztá véleményének ad helyt, hogy a 13. század elején e vidéken talán szlávok már folytattak bányaművelést.

¹¹⁷ Fejér, IV/1, 304.

¹¹⁸ Fejér, V/3, 476.; VII/5, 482.

¹¹⁹ L. a 419. l.

¹²⁰ Jv. t. lt., fasc. 2, nr. 12.: Fejér, IV/1, 59. — A publikáció hibás; a vonatkozó rész az eredetiben így szól: „... Concessimus insuper eidem monasterio ex benignitatis regie gratia speciali, quod prepositus et conventus ipsius monasterii omne genus metallorum, preter argentum, auri scilicet, ferri, plumbi et stagni (így!) si quod intra metas et terminos possessionum seu terrarum eiusdem monasterii inveniri contingat, locandi conductoribus seu cultoribus liberam habeant facultatem...”

Ez első területcsökkenés alkalmával levált rész nagyságát pontosan nem ismerjük, de amikor I. Károly király 1332-ben Szomolnokbányához csatolta a várost két mérföldnyi körzetben övező területet, — bárki kezén volt is az, — ezzel a prépostság központi birtokteste a második nagy területi csökkenést szenvedte, s a szepesi káptalan 1332-i határjárási és statutoriális relációja a *Pyonia* vagy másképpen *Mochildis* patakot nevezi meg a prépostsággal érintkező szomolnoki terület új határvonalául,¹²¹ tehát kétségtelenül hatalmas területrészt vált le a központi birtoktestről, mindenestre még nagyobb, mint előző alkalommal. De az ennek folytán támadt gazdasági veszteség távolról sem állott olyan arányban az elveszett részek nagyságával, mintha művelés alá vett vagy vehető földekről lett volna szó, mert hiszen az elcsatolt rész erdőség, vagyis e korban még az ú. n. rablógazdálkodás fokán álló terület volt, s összes enemű szükségleteire erdeje még így is felette bőven maradt a tetemesen megfogyott prépostsági területnek. Bányászati joga pedig később a levált területre is ismét kiterjedt.

Mint láttuk, az első nagy területvesztés után — ha ennek talán nem is szoros következményeként — feltűnt egy bányajogosítvány, a második csökkenéssel összefüggésben jelent meg azonban egy olyan további privilegium, mely a prépostsági bányászat tulajdonképpen felvirágzásának minden bizonnal elindítója volt, és amely a megmaradt részek intenzívebb kihasználhatóságával végeredményben az elvesztett területek értékarányát jóval felülmuló előnyökhöz juttatta a prépostságot és ezzel Jászót. A cserebirtokkal való kárpótlás ugyanis az 1332-ben Szomolnokbányához csatolt területért éppúgy késett, mint első ízben, vagyis a Gölnichánya javára leválasztott területrészeért. Hosszú éveken keresztül nem is szorgalmazták ezt a prépostok, csak mikor az osztrák származású III. Miklós prépost (1351—1375) káros birtokügyi szerződéseit vette a konvent revisio alá a század ötvenes éveiben, a gyökeres orvoslásra szoruló dolgok kapcsán került sor a — Miklós kormányzásánál sokkal régibb keletű, de még mindig függő — ügynek a rendezésére. Elég későn ugyan, de — mint már említettük, — annál értékesebb eredménnyel, mert amikor a konvent 1358-

¹²¹ L. a 111. jegyzetet.

¹²² III. Miklós osztrák származású, boroszlói egyházmegyei világi pap volt, kit Nagy Lajos király II. Albert osztrák hercegnél ismert meg és udvarába hívott. 1351-ben — Pál prépost után — Miklós, mint Lajos király udvari papja szolgálatai jutalmazásául, a premontrei kanonokok prépostválasztó jogának mellőzésével, kapta a királytól a jászói préposti széket. Az udvarnál viselt egyházi tiszt-ségének címét továbbra is megtartotta („Lodovicus Dei gratia Rex Hungarie fide-libus suis universis... salutem et gratiam. Dicit nobis vir Religiosus Nicolaus prepositus ecclesie de Jazou, capellanus noster specialis... Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 28. — 1351). Mint idegen, nem ismerte a törvényes magyar szokásokat, s így főleg hátrányos szerződések kötése miatt birtokkormányzása e tekintetben káros volt a monostorra nézve. A konvent tagjainak ezeken a dolgokon mélyen felháborodott és barátságtalan hangulata miatt Miklós 1364-ben préposti székét is elhagytni kényszerült. Albert herceg kérésére Nagy Lajos 1365-ben újra visszahelyezte. L. o. lt., fasc. III, nr. 21.; Békefi, 320. l.; Száz. (Tóth-Szabó), 127—132. l.; Száz, 1871, (Leleszi biz. jel.) 622. l.; Bossányi I, 222. l.

ban jegyzőjét és ügyvivőjét, Mihály mestert a királyhoz küldötte azzal a kéréssel, hogy engedje meg a monostornak a megmaradt területen kivétel nélkül minden ércnek, tehát az aranyon, rézen, ólmon, vason kívül még az *ezüstnek* a bányászását is, Nagy Lajos nemcsak minden megszorítás nélkül teljesítette kérésüket, hanem még azzal is megtoldotta, hogy elengedte a *bányaurburát* is. A bányák jövedelmét különben a prépostság épületeinek a karbantartására rendelte. Így a második-nagy területcsökkenésből kifolyólag, vagyis a Szomolnokbányához csatolt területért kárpótlásul bányászati jogainak *korlátlan* kiterjesztését kapta a monostor a királytól.¹²³ Az 1358-i patens oklevelet 1364-ben privilegiálissá íratta át a király. A jászói bányaművelésnek jogi alapja később is ez a privilegium maradt. 1436-ban Zsigmond király megerősítette a privilegiumot.¹²⁴

Jászó a felsőmagyarországi
hét bányaváros szövetségében.

Wenzel Gusztáv a magyarországi bányászat történetét tárgyaló művében Jászóról ezeket mondja: „Jászót itt kettős szempontból lehet tekintetbe venni: a mennyiben a premontrék(*így!*) régi, ottani híres prépostsága a magyarországi bányászat történetében is mindig előkelő helyet fog bírni; s a mennyiben Jászó községe egykor Felső-Magyarországnak egyik tekintélyes bányavárosa volt.”¹²⁵ Jászó ugyanis a 14. és 15. században az ú. n. *felsőmagyarországi hét bányaváros* egyike volt. A dolgozat során tárgyaltaikon kívül és főképpen a prépostság jászói bányaművelési jogának kibővítése s egyben betetőzése, a Nagy Lajostól 1358-ban, illetőleg 1364-ben kiadott, a maga nemében párját ritkító, rendkívül széleskörű privilegium volt minden bizonnyal ennek az előidézője. E Nagy Lajos-féle privilegium nemcsak jogi alapját képezte később is a prépostság jászói bányaművelésnek, hanem benne kell látnunk elindítóját annak a nagyobb lendületnek is, mely Jászóbánya várost a 14. és 15. században kiemelte addigi szűkebb, — csupán helyi jelentőségű — kereteiből és városközi viszonylatban helyhez juttatta.

A felsőmagyarországi hét bányaváros
1487-i statútuma

Az alsómagyarországi hét bányaváros már Zsigmond korában alakult ki egységgé, a felsőmagyarországi hét bányaváros egyesülése azonban csak Mátyás alatt alkotta meg statútumát, mikor a felsőmagyarországi hét bányaváros képviselői 1487 december 26-án Kassán gyűlést tartottak, s itt vidékük bányajogát szabályozták s írásba foglalták.¹²⁶ Ez alkalommal a felsőmagyarországi bányavárosok közti rangviszonyt *régi szokásra* való hivatkozással akkép állapították meg, hogy

¹²³ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 46.; *Fejér*, IX/2, 672.; *Wenzel*, 545. l.

¹²⁴ Jv. t. lt., fasc. 128, nr. 35.

¹²⁵ *Wenzel*, 88. l.

¹²⁶ *Hóman—Szekfű*, II. köt., 540. l. — *Wenzel*, 98. l.

az első helyet Gölnicbánya, a másodikat Szomolnokbánya, a harmadikat Rudabánya, a *negyediket Jászó*, az ötödiket Telkibánya, a hatodikat Rozsnyó, s a hetediket Igló foglalja el.¹²⁷ E hét város egyesülése egyrészt a közös bányajog rendezésére és biztosítására alakult, másrészt a bányászathoz tartozó ügyekben közös felelősségi bírósággul szolgált, úgyhogy minden egyes város ítélete még a többi hat város Gölnicbányán összeülő képviselőinek (bányamestereinek) ítélete alá volt bocsátható.¹²⁸ Hiteles kiadvány alakjában az 1487-i statutum nem maradt fenn, szövegét csak egy 1500-ban készült kodex tartalmazza, melyet a müncheni királyi könyvtár őriz. Magánszemély feljegyzésének tartják a kodexet, mely az augsburgi városi könyvtárból került Münchenbe, s igen valószínű, hogy még a 16. században, a Thurzó és Fugger családok összeköttetései révén jutott Magyarországból Augsburgba.¹²⁹

Természetesen közös érdekeinek a védelmében is együttesen lép fel a hét bányaváros. Így pl. 1494-ben Gölnicbánya, Szomolnokbánya, Rudabánya, Telkibánya, *Jászóbánya*, Rozsnyó és Igló Lichtenfeldi Tengler Mátyás királyi bányafőnök és körmöcbányai alkamaragróftól kéri szabadságaik oltalmazását. Tengler október 5-én Rozsnyóról levelet intéz egyetemlegesen az összes városbírókhoz, bányamesterekhez, s polgárokhoz, hogy a nevezett városokat a királyoktól és másoktól származó régi szabadságaikban ne háborgassák, s lakóiknak semilyen ingó, vagy ingatlan javaiban ne okozzanak sérelmet.¹³⁰

Viszályok Gölniccel,
Szomolnokkal és Idabányával.

Bár egy bányaszövetségbe tartoztak, Jászonak mégis sok küzdelme támadt szomszédaival. Nevezetesen a Gölniccel és Szomolnokkal való szomszédsági viszonyból — mint e rész elején vázolt körülményekből sejteni engedjük — surlódások keletkeztek. Ilyen esetek nemcsak bányászati, vagy kohászati ügyekből kifolyólag támadtak,

¹²⁷ „... Item noch alter gewonhait vnd gerechtigkeith haben dy schmölniczer dye erste stymme vnnnd stelle noch uns; Darnach dy von der Ruda dy dritte; dy von Josza die fyrthe; dy von telken die fünffte; die von Rossnaw die sexte; die von Newndorff dy sibentd...“ A felsőmagyarországi hét bányaváros bányastatutuma, Kassa, 1487 december 26. (5. pont), *Wenzel*, 362. l.

¹²⁸ „... Damit aber diese vorgeschriebene begnadungen der alten Konige, welche die Rho. Kay Maiestät vnser allergenedigster herr hochloblicher gedechtnis confirmirt haben, mogen ordentlich regirt vnd erhalten werden; so haben vns die Rho. Kay Maiestät auch mit geben, das wir nach altem gebrauch vnnnd ordnung als Bergsacchen, Malafichandl, schultsachen, vnnnd was sich mehr in vnsern hatterten zutragen möcht, judiciren vnnnd vrtheilen mögen. Zu welchen Rechten auch die andern Pergstett, als Schmelnicz, Rubania (*így!*) Jossa, Rossenau, Dalkabania vnd Neudorff, souil die Percksachen belangen, geschworen haben, vnserm Berckrechten sich gemess zu halten, Ire Appellation auf die Gilnicz vorabschieden vnnnd den alhierigen Bergrechten ad perpetuam memoriam ain billichem gehorsam geleisten...“ Gölnicbányának Miksa királyhoz intézett 1574 február 24-i beadványából, *Wenzel*, 365–366. l.

¹²⁹ *Wenzel*, 177. l.

¹³⁰ *Wenzel*, 363. l.

hanem a bányászat ú. n. külső kérdéseivel, mint pl. az erdőhasználati joggal kapcsolatban is felmerültek. Ennek magyarázatát abban találjuk, hogy Gölnic és Szomolnok erősen felvirágzó bányászata terjeszkedést kívánt. A praetensiv törekvések éppen ezért a király oltalma alatt álló két szomszédos bányaváros részéről indultak meg, aminek sérelmet szenvedő alanya a prépostság volt.

Így nem elégedvén meg a 14. század harmincas éveiben a két városhoz csatolt részekkel, ezek határvonalán kívül, vagyis a megmaradt prépostsági területen, a Boldva és Gölnic folyók közé eső erdőket kezdték a szomolnokiak és gölniciek vágni. Hosszas viszálykodás után 1342-ben a felek egyezsége léptek, melyről Visegrádon István tárnokmester november 1-ével keltezett oklevelet adott ki. Ez egyezés értelmében a szomolnoki és gölnici polgárok a prépostságnak Szomolnokkal és Gölniccel szomszédos erdeit szabadon vágthatják oly feltétellel, hogy a használat tartama alatt évenként szent Mihály nyolcadán egy végfínom fehér vásznat¹³¹ kötelesek adni Pál prépostnak és konventjének, kik a fizetség teljesítését minden alkalommal írással nyugtázzák, de az esetben, ha a határidőt elmulasztanák, a fizetség kétszeresével tartoznak. Az erdő kivágása után kötelesek az irtott területet a prépostságnak visszabocsátani, ellenkező esetben még a peres eljárás megindítása előtt 100 márkát kell fizetniök a bírónak járó díjon kívül.¹³²

A szomolnokiakon és gölnicieken kívül a prépostságnak nem sokára harmadik szomszédával szemben is meg kellett védelmeznie területét. 1351-ben az idabányaiak is feltűnnek terjeszkedési törekvéseikkel. III. Miklós prépost, a király speciális capellanusa panaszára Nagy Lajos megtiltotta nekik, hogy prépostsági területen bányásszanak és a monostori bányaművelést bármily módon akadályozzák.¹³³

Nem sokkal később a szomolnokiak, gölniciek és idabányaiak ellen újra eljárást kellett indítani, mert a prépostságtól nagyobb területrészeket elfoglaltak, prépostsági területen építkeztek, s annyira merészkedtek, hogy határjeleiket a prépostság helységétől mindössze egy nyíllövésnyire állították fel. 1359 májusában a prépostság ügyvivője, Mihály mester útján terjesztette panaszát a király elé, aki május 21-én Szekcsőből utasította Izsép mester alnádort és Pető fia János mestert, hogy a szepesi káptalan emberével szálljanak ki Jászó határába, hívják össze a nevezett városok polgárait s mindenkit, akit illet, és tartanak vizsgálatot arra vonatkozólag, hogy mekkora az elfoglalt terület, erőszakos volt-e a foglalás és hogy telepeiket az alperesek valóban a prépostság területén belül létesítették-e? Becsüljék meg az elfoglalt terület értékét, s ezután végezzenek határjárást IV. Béla (1255-i) oklevelé alapján. Ha ellentmondás nem történik, akkor a földet új határjelekkel ellátva, — de régi határai szerint — hagyják meg a prépostságnak és a történetekről a szepesi káptalan számoljon be a királynak. A szepesi káptalan június 20-ával értesíti a királyt, hogy rendelke-

¹³¹ „... unum pannum de brevi lenni...”

¹³² Jv. t. lt., fasc. 3, nr. 20.; *Fejér*, IX/3, 342. (kivonatosan), itt tévesen áll az 1362-es évszám 1342 helyett.

¹³³ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 28.; 1351 augusztus 19.

zésének 16-án tett eleget. Izsép alnádor és Pető fia János királyi kiküldöttekkel együtt a káptalan részéről Pál kanonok volt Jászón, ahol az idézésre megjelentek a király szomolnoki, gölnici és idabányai polgárai, a prépostság képviselőit pedig Mihály mester, ügyvivő, kinek panaszai mindenben fedték a valóságot. (A szepsiek is jelen voltak, mert ugyanekkor ellenük is eljárás folyt.) A határjárás megtörtént, s felállították az új határjeleket is. De a szomolnokiak, gölniciek és az idabányaiak ellentmondtak, állítván, hogy telepeik igenis, a prépostság területén vannak, de így kapták ezt Károly királytól.¹³⁴ Lajos király úgy határozott, hogy Szepesi, Szomolnok, Gölnic és Idabánya királyi városok polgárainak jelenléte mellett IV. Béla oklevele alapján újabb határjárás tartassék. III. Miklós prépost és konventje a király levelével a szepesi káptalanhoz fordult. Izsép alnádor és Pető fia János, Tamás karkáplánnal 1359 november 22-én szálltak ki Jászó határába, hogy a király mandatumát foganatosítsák. Ennek lefolyásáról november 27-én kelt relatiójával számolt be a káptalan a királynak. A határjárást ott kezdték, ahol a prépostság birtoka Szepsiével érintkezik; mikor pedig a kiküldöttek azt a területet kívánták látni, melyet a prépostságtól Szomolnokhoz csatoltak annak idején, a szomolnokiak bírójukkal, Dulengusszal Mecenzéf fölött, a *Pivonya* pataknál mutattak egy határjelet. S habár a király teljes határjárást rendelt el, a nagy esőzés, áradás és a ködös időjárás miatt Mecenzéfnél tovább nem haladhattak.¹³⁵ Az ügy végleges elintézését nem ismerjük, sőt ettől kezdve hosszabb időről nélkülözünk e tárgyra vonatkozó adatokat.

40 év után.

1399-ben kelt oklevelek értesítenek csak a szomolnokiak és gölniciek részéről támadt újabb differenciák elintézéséről. Mikor II. János prépost (1385—1402) a monostori erdők vágásától eltiltotta a szomolnokiakat és gölnicieket, ezek az éppen Kassán időző Zsigmond királynál tettek panaszt és azt hozták fel, hogy a fenyőerdő vágása nélkül bányákat nem művelhetnek, s így rezet nem termelhetnek ki részére. A király 1399 március 23-án úgy döntött, hogy a kérdéses fekete, vagyis fenyőerdőt a szomolnokiak és gölniciek, nemkülönben a prépostság jászói és mecenzéfi jobbágysai a jövőben egyaránt használhatják, csak a mecenzéfi szántóföldjeit ebből kifolyólag kár ne érje.¹³⁶ Ezt a kikötést azonban a szomolnokiak és gölniciek nem tartották meg, ellenük a prépostság notáriusa, János rendi kanonok ugyanez év november 3-án tiltakozott a szepesi káptalan előtt.¹³⁷

Két kassai camerarius mint a prépostság hűtlen jobbágysainak pártfogói.

A prépostsági bányaterületet, s magát a bányaművelést és a kohászatot a szomolnokiakon, gölnicieken és idabányaiakon kívül más szom-

¹³⁴ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 41.; *Fejér*, IX/3, 95.

¹³⁵ Jv. t. lt., fasc. 4, nr. 43.; *Fejér*, IX/3, 91.

¹³⁶ Jv. t. lt., fasc. 7, nr. 82.; *Fejér*, X/2, 652. (kivonatossan).

¹³⁷ Jv. t. lt., fasc. 6, nr. 71.

szédokkal szemben is kellett védelmezni, pereskedni egyéb, a bányászattal és kohászattal összefüggő ügyek miatt. Ilyen esete volt a prépostságnak 1384 körül. Sendler Péter, Rechtel és fiai, Péter és István, és Marus fia, Jakab mecenzéfi jobbágyok (kik különben 22 mázsa rézzel tartoztak a prépostságnak) egy alkalommal Jakab prépostsági officialis alól lovát ölték meg, őt magát pedig megsebesítették és félholtra verték. Hogy e tettüket, nemkülönben tartozásukat illetőleg számot vehessen tőlük II. János prépost, meghagyta embereinek, hogy alkalomadtán fogják el őket. Mikor a prépost familiarisai, Sartor Benedek, és Márton literatus 1384 július közepétáján Jászó közelében érték őket, s el akarták fogni, a királyné két kassai camerarius, Jakab és Christianus fegyveres csapáttal, s magukkal a nevezett mecenzéfiakkal együtt rájuk támadtak, miközben Benedek fején halálos sebet ejtettek, Márton pedig csak futással mentette meg életét. A camerariusok ezután a mecenzéfiakat minden ingóságaikkal egyetemben Kassára vitték — a prépostság sérelmére. Panaszát János prépost a következő évben személyesen terjesztette Mária királynő elé, aki vizsgálatot rendelt el. Miután a camerariusok a megejtett idézés dacára sem jelentek meg, sőt a trina forensis proclamatio is eredménytelen maradt, Bubek György, a királynő tárnokmestere 1387-ben távollétükben ítélkezett felettük, amiről június 1-ével keltezett privilegialis oklevelet adott János prépostnak, kit ez alkalommal Öri Lőrinc mester¹³⁸ képviselt. Az ítéletlevél szerint a tárnokmester a két camerariust megfosztotta az országban bárhol bírt összes javaitól. Ezek kétharmadrésze a bíróságot illette, egyharmadrészét pedig a prépostságnak ítélte oda.¹³⁹

Nádori parancs Jászó városának
és a többi prépostsági helységnek.

János prépost neve 1402 után nem szerepel többé és egészen 1407-ig prépost nélkül volt a monostor. Mert valamint ez országrészből mások is sokan,¹⁴⁰ úgy az események kényszerítő hatása alatt valószínűleg János prépost is érdekelve volt abban a mozgalomban, mely Nápolyi Lászlót akarta trónra juttatni. És Zsigmond több más főpappal együtt talán János prépostot is megfosztotta méltóságától. Ezt sejteti az a nádori parancslevél, mely 1403-ban meghagyja Jászó bírójának, esküdteinek és összes vendégnépeinek, s a többi prépostsági helységek lakóinak, hogy míg új prépost nem lesz a monostor élén, mindenben Tamás perjelnek engedelmeskedjenek.¹⁴¹ Az országos zavarok idejében meg-ingott köz- és vagyonbiztonsági állapotok közepette a jászói monostor javait is veszély fenyegette, úgyhogy András konventuális — a perjel, a custos és a konvent nevében — 1407 május 3-án a leleszi hiteleshely előtt eltiltotta a királyi felséget a prépostság javainak és *bányajöveldelmének* eladományozásától, a pányi, rozgonyi, tornai, somodi, és

¹³⁸ „... magister Laurentius de Ewr ...

¹³⁹ Jv. t. lt., fasc. 5, nr. 54.

¹⁴⁰ *Mallyó*, 47. l.

¹⁴¹ L. o. lt., act. a. 1403, nr. 22.

krasznahorkai nemeseket, a szepsi polgárokat, — s ami a prépostsági bányászattal kapcsolatban bennünket itt elsősorban érdekel, — a szomolnokiakat, gölnicieket, Nürnbergi Márkot,¹⁴² s Monstitiust mindenemű foglalástól és haszonvételtől.¹⁴³

A szomolnokiak és a tornai várurak
birtokháborításai a 15. század 30-as éveiben.

A 15. század harmincas éveiben a szomolnokiak ismét a prépostság területére törekedtek, s ebben támogatókra találtak a tornai várurakban. A tornai királyi vár a hozzá tartozó birtokkal egyetemben körülbelül 1357-től a Tornaiaké volt kihalásukig, 1406-ig; velük jó szomszédságban élt a prépostság. 1409 óta az Ezdegei Bessenyők és a berencsi Sáfárok, 1436-tól pedig egyedül ez utóbbiak s maradékaik birták, majd a 70-es években János esztergomi érsek és rokonsága, kiktől Zápolyai Imre és neje, Pelsőci Orsolya vette meg 10,000 forintért 1476-ban.¹⁴⁴ A Bessenyők és Sáfárok gyakran háborgatták a monostor központi birtoktestét s ittlakó népeit, úgyhogy a prépostság számos esetben volt kénytelen kellemetlen szomszédai ellen pereskedni. De 1439-ben maguk a szomolnokiak is pert indítottak a Sáfárok ellen, kik bányászatukat háborították;¹⁴⁵ majd 1455-ben ismételten is.¹⁴⁶

Visszatérve a szomolnokiak fentemlített törekvéseire, 1432 szeptemberében Weykharth szomolnoki bíró, s Kysthner Miklós, Dwnel János és Criker Pál esküdtek, élve az alkalommal, hogy a birtokos urak és egyházfők a husziták ellen hadba szálltak, a mecenzéfi határban hámort állítottak fel és a mecenzéfi vashányákban bányásztak. III. János prépost (1429—1433) és konventje nevében György mecenzéfi officiális a szepesi káptalannál,¹⁴⁷ maga János prépost pedig a leleszi prépost és konventje előtt tiltakozott ellenük.¹⁴⁸ János prépost utódja Szaniszló (1435—1440) lett, kinek prépostsága kezdetén lefolytatott nyomozásról a két hiteleshely 1455 április havában küldött relatiót a királyhoz. A szepesi káptalan jelentése szerint Trócsányi Mátyás tornai várnagy Ezdegei Bessenyő Miklós bán meghagyásából építtetett hámort a Boldván Alsómecenzéf határában s vágatta a prépostság erdejét és az irtást a tornai várhoz csatolta.¹⁴⁹ A leleszi hiteleshely jelentése pedig arról szólt, hogy Kryger Pál szomolnoki bíró és társai Bessenyő Pál bán és fia, Miklós bán *adományozásából* kifolyólag építtettek hámort a Gölnic felé eső részen, amit a monostor határozottan tilalmazott.¹⁵⁰ Szaniszló prépostot és konventjét kérésükre Pálóci Mátyás nádor ve-

¹⁴² Nürnberg Márk a magyarországi kamarai igazgatásnak volt egyik főembere, 1411-ben körmöci főkamagróf lett. L. *Paulinyi*, 14. és 16 l.

¹⁴³ Jv. o. lt., fasc. 7, nr. 85.

¹⁴⁴ Csánki, I. köt., 237. l.

¹⁴⁵ A jászói konvent relatiója, Dl. 15,417. — 1439 július 28.; *Wenzel*, 335. l. L. még ugyanezen mű 86. l.

¹⁴⁶ *Wenzel*, 86. l.

¹⁴⁷ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 147. — 1432 december 1.

¹⁴⁸ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 149. — 1433 január 1.

¹⁴⁹ Jv. t. lt. fasc. 10, nr. 150. — 1435 április 12.

¹⁵⁰ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 151. — 1435 április 13.

zettette be a hámor tulajdonába, mint ezt a leleszi konventnek a statutoról 1435. szeptember 19-én kiadott privilegialis oklevele tanúsítja.¹⁵¹ De a székesfehérvári törvénynapokon 1436 januárjában Szaniszló prépost újra tiltakozni volt kénytelen az ott szintén jelen volt Kryger ellen a hámor miatt, az összes szomolnokiak ellen pedig azért, mert a Gölnic és Boldva folyók közti monostori erdőrészt erőszakosan elfoglalták.¹⁵²

A gölnciek ellen pedig 1437-ben Szepsi emelt panaszt a királynál, mert a Feketeerdőben és a pányi erdőben megkárosították őket. Augusztus 10-én Zsigmond meghagyta a gölncieknek, hogy azzal hagyjanak fel.¹⁵³ Ebből látjuk, hogy a gölnciek a tőlük meglehetősen távol fekvő, a prépostság birtokával különben délkelet felől határos pányi erdőt is használni kezdték.

Tornai Sáfár Szilveszter hatalmaskodási esetei¹⁵⁴

Feltűnő, hogy azok között, akikre Ulászló a jászóvári monostor oltalmazását bízta,¹⁵⁵ éppen Sáfár Szilveszter nevével is találkozunk — mert megelőzően már sokat ártott a monostornak, s többi szomszédainak.

Igy 1436 áprilisában Nádasdi István és Hangoni László tornai várnagyok Therek Damján somodi vámosukkal és más, tornai és udvarnoki embereikkel lerontották a monostor debrődi területén megújított határjeleket, s ugyanígy cselekedtek a Kapplai nemesek somodi birtokán is. Ezenkívül elfoglalták a monostori területen fekvő Súgó és Nehotateleke nevű praediumokat, melyek kaszálóin az általuk oda telepített pásztorok meghagyásukra állataikat huzamosabb ideig legeltették, az erdőt állandóan vágatták, s a fát a környező falvak népének eladogatták.¹⁵⁶

Szeptember elején a várnagyok emberei szintén beleegyezésükkel a monostor két debrődi jobbágját, Mátyást és Jánost fogták el szénagyűjtés közben, s Tornán tartották.¹⁵⁷

Ugyanez ősszel Hangoni László várnagy és Bolkai Albert alvárnagy Thewrek Damjánnal, továbbá tornai és udvarnoki embereikkel fegyveresen monostori területre jöttek, s debrődi hospesk és jobbágyok gulyáját körülvették, elhajtották Tornára, ahol három jobb tehenet levágtak, tizenhetet pedig maguknak őrizteben tartottak. Négy deb-

¹⁵¹ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 153.

¹⁵² Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 155. — 1436 január 11.

¹⁵³ Dl. 13,077.; *Wenzel*, 352. l. L. még *Wenzel*, 78. l.

¹⁵⁴ Bár Tornai Sáfár Szilveszter nem minden birtokháborítási esete a prépostság bányászata és hámoriparát sértette, (hanem részben egyebeket is), mégis — ismétlések elkerülése végett — egy csoportba összesítve itt a bányászati részben tárgyaljuk, mert nagyobbrészt ezzel függnek össze.

¹⁵⁵ L. a 422. l.

¹⁵⁶ A vármegyei hatóság 1437 február 20-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 162. és 183., fasc. 13, nr. 34. — 1438.; L. o. lt., Metal. Abauj, 1438. nr. 6., pg. 58.

¹⁵⁷ Az egri káptalan 1437 január 29-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 160. A szepesi káptalan 1437 február 17-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 161.

rődi embert megverték és megsebesítettek.¹⁵⁸ — Ebből az ügyből kifolyólag a vármegyei hatóság a várnagyot kétszer is megidézte;¹⁵⁹ majd perhalasztások következtek.¹⁶⁰

1437 tavaszán Hanganon László és Bolkai Albert meghagyására embereik a jászói erdőből fogságba hurcolták Zemppel György jászói hámosos, prépostsági jobbágy szénégetőit;¹⁶¹ ősszel pedig ércet fuvarozó embereit, egy hét lótól vont kocsit rakományával együtt, Mecenzéf mellől, nyílt útról kísérték be a tornai várba.¹⁶² A szénégetőket később szabadon engedték ugyan, de Zemppel több mint 100 tiszta aranyforintnyi kárt szenvedett,¹⁶³ a fuvarosok szabadonbocsátását pedig megtagadták.¹⁶⁴ A szénégetők ügyében a vármegyei hatóságon kívül a szepesi káptalan is közreműködött, amennyiben lefolytatott egy nyomozást, melyről relatiót küldött Zsigmondhoz, de a király ekkor már nem élt.¹⁶⁵

1438-ban Szaniszló prépost a szepesi káptalan előtt amiatt tiltakozott Tornai Sáfár István és fiai, Szilveszter és Vitus ellen, mert a mecenzéfi területen hámost emeltek, s a jászói, mecenzéfi és debrődi határban erdőt, réteket és földeket vettek használatba, s — úgylátszik — statuáltatni is akarták maguknak.¹⁶⁶

Ugyancsak 1438-ban, március végén vagy április elején Tornai Sáfárék pásztorai, Zolthyz Gergely és tizenegy társa — uraik meghagyására — Jászó, Debrőd és Mecenzéf határában felgyújtották az erdőt, május vége felé pedig ugyanezen helységek összes rétjein legeltették állataikat.¹⁶⁷

Ugyanezen év június elején Szilveszter és Vitus Ablonchi Jánossal egyetértőleg a debrődi erdőbe küldték tornai familiarisaikat és jobbágyaikat, akik az ott fát vágó Gál nevű monostori jobbágyot elfosztották.¹⁶⁸ Többszörös perhalasztás következett 1440-ig.¹⁶⁹

1438 október 16-án, egy restatutio végeztével Sáfár Szilveszter, atyjának, Istvánnak és fivérének, Vitusnak beleegyezésével nemes familiarisaikkal, úgymint Verbechei Orros Albert tornai várnaggyal, Ablonchi Jánossal, Méhészi Lászlóval, Papy Miklóssal és Kálnói Ja-

¹⁵⁸ Abaujvármegye hatóságának 1437 november 27-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 166.

¹⁵⁹ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 170. — 1437 szeptember 20.

¹⁶⁰ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 185. — 1438 november 16; fasc. 10, nr. 190. — 1439 március 13; fasc. 10, nr. 191. — 1439 június 1.

¹⁶¹ Abaujvármegye alispánjának és szolgabíráinak relatiója, 1437 szeptember 27. Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 167.

¹⁶² Abaujvármegye alispánjának és szolgabíráinak relatiója, 1437 szeptember 27. Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 167.

¹⁶³ L. a 161. sz. jegyzetet.

¹⁶⁴ L. a 162. sz. jegyzetet.

¹⁶⁵ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 172. — 1437 december 28.

¹⁶⁶ Jv. t. lt. fasc. 10, nr. 174. — 1438 augusztus 8. és L. o. lt., 1438, nr. 19.

¹⁶⁷ Abaujvármegye hatóságának 1438 szeptember 17-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 182.

¹⁶⁸ A leleszi prépost és konvent 1438 augusztus 24-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 179. és a szepesi káptalan 1438 szeptember 12-i relatiója, u. o., fasc. 10, nr. 181.

¹⁶⁹ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 187. — 1439 június 3., fasc. 10, nr. 188. — 1439 június 1., fasc. 10, nr. 189. — 1439 november 10., fasc. 10, nr. 194. — 1440 február 10.

kabbal, s több jobbágyukkal együtt az erdőben kereste a prépostot, hogy életét vegyék, de csak egy monostori jobbágyot találtak, akinek kezét akarták levágni, végül is csak félholtra verve otthagyták. Ellenük Szaniszló prépost és a konvent nevében Mátyás perjel emelt óvást a leleszi hiteleshely előtt.¹⁷⁰

A huszita idők beállta után 1440-től 1447-ig Sáfárok elleni peres oklevelet nem találunk.¹⁷¹

Szilveszter azután tovább folytatta hatalmaskodásait. 1447 szeptemberében Kércsi Vitus tornai várnaggyal, Ablonczy Jánossal, Méhészi Lászlóval és Péterrel, Chekeházi Mihállal és egy bizonyos Miklóssal, valamint több tornai jobbágyával debrődi területen tartózkodó monostori jobbágyoktól lovaikat kocsijukkal együtt Tornára hajtatta, de ezzel nem elégedett meg, hanem két monostori jobbágyot, András molnárt és Omarath Jánost elfogatta, s oly sokáig tartotta börtönben, hogy amikor szabadságukat visszanyerték, hamarosan meghaltak.¹⁷²

1448 február elején Sáfár Szilveszter meghagyásából emberei, Chekeházi Mihály, Kércsi Vitus és Lőrinc fegyveres erővel Mecenzéfre rontottak s ott raboltak, Zwnapl Györgyöt és Christianust megsebesítették és félholtra verték.¹⁷³

Sáfár Szilveszter ugyanez évben elfoglalta a monostor Sűgőfő praediumát, boldvafői erdejét és vashámorait a hozzájuk tartozó rétekkel és halassal (piscatura) együtt. E fekvőségek elfoglalása és esetleges elzálogosítása ellen konventje és a saját nevében maga Biró Lukács prépost (1447—1469) emelt óvást Pálóci László országbíró előtt Szikszón.¹⁷⁴

1451 november vége felé Méhészi László, Nádasdi István, Chekeházi Mihály, Belsei Bitó János és Péderi Miklós familiarisaival Sáfár Szilveszter a monostor mindszei birtokáról Gergely pástortól hat ökröt és hét tehenet hajtattott el. Alsómecenzéfen ugyanezek elvették Synbel Györgytől a kocsija elé fogott öt lovát s a kocsin talált holmiját. Mikor pedig Lukács prépost fivére, Nagyida várának hadnagya — Székely Tamás vránai perjel küldetésében — Nagyida várából, ahol a perjel azidőszent tartózkodott, Sáfár Szilveszterhez ment, hogy a jogtalanul elvett állatok és holmi visszaadására bírja, a nevezett várur fogságra vetette. Biró Lukács prépost mindezeket, konventje nevében is, Hunyadi János előtt panaszolta el.¹⁷⁵

Cliber Eberhard.

1459 januárjában Mátyás jászóvári konventuális a leleszi hiteleshely előtt tolmácsolta Szaniszló prépost és az egész konvent tiltako-

¹⁷⁰ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 184. — 1438 október 21.

¹⁷¹ L. a 422. s köv. l.

¹⁷² Abaujvármegye hatóságának 1447 szeptember 21-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 196.

¹⁷³ A székesi káptalan 1448 november 8-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 199. Ismételt perhalasztás, u. o., fasc. 11, nr. 203. — 1450 április 2.

¹⁷⁴ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 198. — 1448 október 28.

¹⁷⁵ Abaujvármegye hatóságának 1452 november 15-i relatiója, Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 202.

zását maga Albert király és a királyné ellen, hogy a monostor területére telepéseket sehonnán se küldjenek, főként ne Szomolnokról és Stószról, vagy ezek tartozékaiból, s monostori földeket, erdőket és bányákat haszonélvezetre senkinek se adjanak.¹⁷⁶

Ez a tiltakozás Zsigmondnak egy Prágában 1437 októberében kötött zálogügyletével áll összefüggésben. Ekkor ugyanis Gölnic várát összes tartozékaival és a kassai kamarához tartozó bányavárosokat, úgymint Szomolnokot, Gölnicet, Rudabányát, Telkibányát, Idabányát, Jászót, Lassúpatakat, Cirkendorft és Muzsalyt november 25-étől számított két évre 2600 aranyforintért familiarisának, *Cliber Eberhard* hambergi polgárnak zálogosította el. A záloglevélben Zsigmond a bányaművelés igazgatása fejében Clibernek a bányavárosok jövedelméből évi 200 forint fizetést biztosít. Ha az évi jövedelem többet tesz ki 1300 aranyforintnál és az évi 200 forint fizetésnél, vagyis összesen 1500 aranyforintnál, Cliber tartozik a fölösleget a királynak lelkiismeretesen beszolgáltatni; de ha kevesebb az évi jövedelem, akkor a nevezett jövedelmi forrásokat addig tarthatja zálogban, amíg a teljes zálogösszeget s a két évi fizetést, összesen 3000 aranyforintot behozza. De a harmadik, s esetleg még következő években a kezelés fejében esedékes évi fizetés 100 forintra csökken. Az említett jövedelmi alapokat maga Cliber tovább is zálogosíthatja másnak, de csakis magyarországinak.¹⁷⁷ Ha tehát Cliber a prépostság bányaterületére is rátehetette kezét, ez a monostorra nézve hallatlanul sérelmes intézkedés volt, s hasonló megelőzése céljából vált szükségessé, hogy a prépost és a konvent óvással éljen. Külön is hangsúlyozzák azt, hogy telepéseket a felségek ne a közeli helységekből hozassanak, mert úgylátszik attól tartottak, hogy ezzel esetleg újabb területrészeket veszíthet a monostor, mivel oly esetben, ha a bányák hasonló lekötése elkerülhetetlen lett volna, a zálogügylet feloldása után a közvetlen szomszédságból idekerült telepések visszaköltöztetésére vajmi kevés remény lehetett.

A szomolnokiak foglalása a konvent bujdosása idejében.

Mikor 1440 után Giskra katonái elfoglalták a monostort, s ennek következtében a premontrei kanonokok kénytelenek voltak ősi otthonukat elhagyni és hosszú éveken át a monostoron kívül éltek, a szomolnokiak felhasználván az alkalmat, prépostsági földeket és erdőket, nevezetesen a Bódokafő erdőt elfoglalták s Szomolnokhoz és Stószhoz csatolták. Biró Lukács prépost és a konvent nevében azután Péter konventuális protestált ellenük 1448-ban a leleszi hiteleshely előtt.¹⁷⁸

More János

1479 körül a jászóvári prépostságot More János, Mátyás király tárnokmestere kapta, aki néhány évi kormányzása alatt serény tevé-

¹⁷⁶ Jv. t. lt., fasc. 10, nr. 186. — 1439 január 17.

¹⁷⁷ Wenzel, 359. l.

¹⁷⁸ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 197. — 1448 július 29. L. a 423 l.

kenységet fejtett ki a prépostság gazdasági viszonyainak megszilárdítása érdekében. Ami a monostor bányaterületét illeti, mindjárt 1479-ben maga és a konvent nevében eltiltotta a nádor előtt Zápolyai Imre szepesi grófot a prépostság erdeinek használatától, s határjelek felállításától.¹⁷⁹ More János jászóvári prépostsága jószágkormányzójául — „provisor bonorum” — *Váradi János* mester, budai kanonokot tette meg, s ezentúl More János nevében Váradi járt el a gazdasági igazgatás ügyes-bajos dolgaiban, — minden bizonnyal a tárnokmester-prépost utasításai szerint. 1481 februárjában a budai káptalan előtt egyetemlegesen protestál a prépostság összes birtokait illetően nemcsak az akkori időre, de még a messzi múltra vonatkozólag is. Tiltakozik Zsigmond, Albert, Ulászló és V. László királyoknak minden olyan intézkedése ellen, melyekkel a monostor a tulajdonát képező javakat bármily módon, bármily cautelák mellett idegen kézre juttatták, sőt ugyanily érelemben maga Mátyás király ellen is óvást emelt. Eltiltja továbbá Zápolyai Imre és István szepesi grófokat, Rozgonyi Lászlót és Istvánt, ifj. Perényi Jánost, Magyar Balázst, nemkülönben a somodi, pányi és újfalusi nemeseket, s általában mindenkit a monostor javainak, névszerint Jászónak, Debrődnek, Mecenzéfnek, Mélylyuknak, Stósznak, Rudnoknak, Szomolnokbányának, Mindszentnek, Zsupnak, Kércsnek, Perecsének, Pocsimnak, Pocsejnek, Nyéstának, Gecsének, és Novajnak Abaujvármegyében, Gömörvármegyében Saul- és Endreföldjének, s Zemplén (illetőleg Szabolcs) vármegyében a kállói halasnak már megtörtént, vagy esetlegesen bekövetkezendő elfoglalásától, adományba kérésétől, statuáltatásától, haszonvételeitől, s a monostor *bányáinak, erdeinek, szőlőinek* és mindennemű tartozékainak dolgában bármily címen történt vagy történendő beavatkozástól.¹⁸⁰ Ezt az egyetemleges, minden lehetőre kiterjedő tiltakozást az magyarázza meg, hogy amikor More János a prépostság kormányzását átvette, a gazdaság ügyeit nem minden tekintetben kielégítő viszonyok között találta. Így reászállott a szepsieliek ellen akkor már mintegy 130 év óta folytatott per, melynek a békés földbérleti viszony helyreállítása érdekében részéről tett egyetlen,¹⁸¹ de sikertelen kísérlet után erőlysen véget vetett.¹⁸² Szepsi földesurai ekkor a Rozgonyiak voltak; ezért nevezi meg őket a protestatio, mely a szepsieliek elleni per befejezésének is előkészítője volt. A többiek azért vannak szintén megnevezve, hogy a protestatio, — mivel a prépostság javaiból bizonyos részeket, jogosan-e vagy jogtalanul, de tényleg bírtak, — e birtoklásukból támadó esetleges igényeiknek előre útját vágja. A monostori birtokok felsorolásában Szomolnok és Stósz a Zápolyiakkal kapcsolatban szerepelnek mint az alábbiakból majd kitűnik.

A fennebb már említett Váradi János budai kanonok, a monostor javainak igazgatója, More Jánosnak nyilván bizalmas embere, hihetőleg magának a tárnokmester-prépostnak felfogása és utasítása szerint beszél, amikor nevében és a jászóvári konvent nevében a leleszi hite-

¹⁷⁹ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 215. — 1479 december 1.

¹⁸⁰ Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 221. — 1481 február 28.

¹⁸¹ Jv. t. lt., fasc. 11, nr. 217. — 1480 június 4.

¹⁸² Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 224. — 1482 július 12.

leshely előtt 1481 május elején elmondja, hogy amikor Károly Róbert király Szomolnok várost alapította, a monostor területéből tetemes részt elcsatolt, (amelyen a nevezett várost létesítette). De a király azonkívül, hogy területi kárpótlást ígért, akként is rendelkezett, hogy az elcsatolt területen bányászott összes ércek, úgymint az arany, ezüst, réz és vas után járó egész jövedelmet — kivéve mindössze azt a földterületet, melyen maga Szomolnok városa fekszik, — a bányaművelők a monostornak szolgáltassák.¹⁸³ Károly Róbert azonban elhalálózván, utódai nem gondoskodtak a területi kárpótlásról, s a bányajövedelmet sem fizették a bányaművelőkkel¹⁸⁴ a monostornak, és Zápolyai Imre, Szepes örökös grófja, kinek kezén van Szomolnok, szintén nem fizetteti azt így, hanem maga bitorolja. Miután Váradi a tényállást ilyen megvilágításban részletesen előadta, végül tiltakozását jelentette be az ellen, hogy Zápolyai Imre a nevezett bányajövedelmeket visszatartsa és hogy a szóbanforgó területrészt tovább birtokolja.¹⁸⁵ Hozzátehetjük, hogy More János mint tárnokmester jól tudhatta, hogy Zápolyai a bányajövedelmet a királyi kincstárnak nem szolgáltatta be.

A menedékkői kartauziak.

A gölnici, szomolnoki és idabányai polgárokkal, s a tornai várurakkal szemben az erdőhasználat, bányászat és kohászat védelme érdekében folyt küzdelmek után, a 15. század vége felé a menedékkői kartauzi remeték részéről támadt sérelme a prépostságnak. A menedékkői kartauzi perjel és konventje 1495 március közepétáján egy vashámort¹⁸⁶ foglalt el Alsómeceznéf határában, és jövedelmét a saját hasznukra fordították. A prépostság ebből származott kára — kereken tíz hónapi veszteség — saját becslése szerint 200 aranyra rúgott. Márton prépost (1487—1496) először Abaujvármegye hatóságától kért vizsgálatot, a következő évben pedig Zápolyai István nádor és szepesi gróf elé terjesztette panaszát. A nádor az egri káptalanhoz küldött nyomozási mandatumat. A vád mindkét relatió szerint a valósággal egyezőnek bizonyult.¹⁸⁷ A felek a szepesi káptalan tanúsága mellett foganatosított idézés után 1496 szent György nyolcadára jelentek meg a nádor előtt, mely alkalommal a prépostságot Kéri Ramacha Péter megbízott képviselte. A kartauziak részéről Maly Péter perjel személyesen volt jelen, s a vádra azt felelte, hogy a vashámort ők nem jogtalanul foglalták el, hanem már a vádban jelzett időpont (1495 március közepétája) előtt békességgel bírták, és készségesen alávetik ma-

¹⁸³ „... universos proventus quorumlibet metallorum, auri, argenti, cupri et ferri per cultores montanarum et urburarum semper eidem ecclesie de Jazo administrari commiserit...”

¹⁸⁴ „... per montanistas et urboristas...”

¹⁸⁵ Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 222. — 1481 május 3.

¹⁸⁶ „... urbura seu mineram ferream prefati exponentis et ecclesie sue predictae, que in vulgari et materno sermone washamor nuncupatur...” Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 251. — 1495 július 1.

¹⁸⁷ Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 251. — 1495 július 1. és fasc. 13, nr. 48, — 1496 április 15.

gukat annak, hogy az ügyet Abauj, Torna és Szepes vármegyék hatósága újból vizsgálja meg. A nádor 1496 október 5-ére rendelte el a közös tanúvallatást, mely Garadnán, a megyei bíraskodás (Abauj) székhelyén volt lefolytatandó, s ahol e célból az érdekelt feleken, a szepesi káptalan kiküldöttén és a királyi emberen kívül össze kellett gyűlekezniök az említett három megyebeli szomszédos birtokosoknak vagy megbízottaiknak és Mecenzéf képviselőinek is.¹⁸⁸ Minthogy azonban arra nem volt remény, hogy az ügy a királyi kúriában egyhamar végleges döntésig jusson, a felek egyelőre ideiglenes megoldást kerestek, s a dolgot választott bírákra bízta, akik úgy határoztak, hogy a királyi bíróság döntéséig a hámorban készült vaslemezek az alsó-mecenzéfi egyháznál helyeztessenek letétbe.¹⁸⁹ Így is történt. De már 1497 tavaszán a kartauziak Zápolyai István nádor előtt amiatt panaszkodnak, hogy Báthori Domonkos jászóvári prépost (1497—1500) akkor amikor Ulászló Csehországba ment, a mecenzéfi egyháznál letétbe helyezett 522 db. vaslemezt elvitte, s ebből kifolyólag őket 100 aranyforintot meghaladó kár érte; ezenkívül Szikszóról bort fuvarozó embereknek a jászói vámnál nagyobb kellemetlenségeik voltak.¹⁹⁰ A nádor április 11-i mandatumára a szepesi káptalan május 11-én kelt relatiójában arról értesíti a nádort, hogy a vád igaznak bizonyulván, a prépostot Mecenzéfen megidézték.¹⁹¹ Ezzel szemben 1498-ban a prépost emelt panaszt a kartauziak ellen, mégpedig azért, mert a kartauziak mindjárt, amint a király Csehországba vonult, a hámorban gyártott vaslemezeket nem rakták le többé a mecenzéfi egyháznál, hanem maguknak vitték el, s általában a hámor összes jövedelmét a maguk hasznára fordították; a prépostság ezáltal szenvedett kára 200 aranyforintra tehető. Vingárti Geréb Péter országbíró november 21-i kelettel küldött nyomozási mandatumot Abauj vármegye hatóságához és a leleszi prépostsághoz, november 22-i keltezéssel pedig a szepesi káptalanhoz. Mind a három helyről adott relatió szerint a prépost panasz megfelelő a valóságnak. A szepesi káptalan azt is jelentette, hogy a kiküldöttek a kartauziakat szikszói gazdasági házukban keresték fel, s 1499 január 25-ére idézték meg a praesentia regia elébe.¹⁹² A hámor ügyében végül 1502-ben a felek egyezsége léptek. A szepesi káptalan előtt kötött egyezés szerint Jodocus menedékkői perjel és konventje a vashámort Csáholy Gáspár jászóvári prépostnak (1500?—1506) és konventjének visszaadja azzal a feltétellel, hogy a prépostság elégítse ki stószai Lang Jánost a hámor igazságos árával, mely összegből perkoltség címén 12 aranyforintot tartson vissza a prépostság.¹⁹³

¹⁸⁸ Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 49. — 1496 június 8.

¹⁸⁹ Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 54. — 1498 december 15. és fasc. 13, nr. 55. — 1498 december 21.

¹⁹⁰ Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 52. — 1497 május 1.

¹⁹¹ L. a 190. sz. jegyzetet.

¹⁹² A szepesi káptalan relatiója 1498 december 15-én kelt, Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 54.; a leleszié 1498 december 21-én, Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 55.; Abaujvármegyéé pedig 1499 január 16-án, Jv. t. lt., fasc. 12, nr. 252.

¹⁹³ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 254. — 1502. július 14.

Közben, 1500-ban a központi birtoktest területi épségét fenyegeti újabb veszély — ez alkalommal a kassaiak részéről — Aranyida felől, melynek határa délen a prépostságéval összeért, és amelynek földesura a 15. században Kassa város lett.¹⁹⁴ A kassaiak fegyveres erővel törtek Jászó város területére és Jászó határából a Kabalahegy gerincéig terjedő prépostsági területrészt erőszakosan elfoglalták és Aranyidához csatolták. Ezenkívül a prépostság egy novaji jobbágyát sérelmes módon Garadnára telepítették át. Ugyanebben az időben a tornai és gölnici szomszédság részéről is történtek kisebb sérelmek. Beeskeházi Nagy János és Bakony János tornai alvárnagyok Jászó város területéről Anthal Tamás mecenzéfi jobbágy két lovát hajtották el. Zsujtai Bor György gölnici várnagy pedig szintén Jászó város területéről hajtotta el Oláh István mindszeri jobbágy juhait, bányáit és kecskéit. Továbbá Szakácsi Thokos Albert egy novaji jobbágyot költöztetett a saját birtokára és a prépost novaji kúriáját kiraboltatta. Mindezen jogtalanságok ellen Báthori Domonkos prépost II. Ulászló királynál emelt panaszt, mire a király nyomozást rendelt el. A szepesi káptalan relatiója szerint az összes tettesek a praesentia regia elébe idéztettek, hogy az elkövetett jogtalanságokról számot adjanak.¹⁹⁵

A Zápolyaiak hatalmaskodási esete
a 16. század elején.

1510-ben ismét a tornai várurak ellen kénytelen a prépostság pereskedni. A tornai vár birtokosa ekkor Zápolyai János.¹⁹⁶ Az ő, valamint Zápolyai István özvegyének, Hedvig tescheni hercegnőnek vagyis az ő édesanyjának megbízásából Derencsényi Péter tornai várnagy Puhaházi Puha János és Váli János alvárnagyokkal a debrődi Drinó hegy mellől Torna várába hajtatta a Mindszenten lakó Oláh Márk prépostsági jobbágy juhnyáját, s őt magát fogságba vetette, míg 150 dénár váltságdíjat nem fizetett; Zorgaar János mecenzéfi jobbágyot Hacsóról visszatértében hasonlóképpen elfogatta, és tőle is 150 dénár csikart ki. Mecenzéfi erdőből alsó- és felsőmecenzéfi szénégetőket szintén fogságba hurcoltak Torna várába, s 9 aranyforint váltságdíjat vettek tőlük. Végül pedig Nihatatele, Hegyeshegy és az Ájfő hegy táján a prépostsági terület határjeleit megsemmítették. Pál prépost és konventje kérésére az országbíró, Bazini Szentgyörgyi Péter nyomozási mandatumot küldött Abaujvármegye hatóságához¹⁹⁷ és az egri káptalanhoz. A vád mindenben igaznak bizonyult, s Hedvig hercegnőt, Zápolyai Jánost és tornai várnagyaikat az országbíró embere az egri káptalan kiküldöttében megidézte a praesentia regia elébe.¹⁹⁸

¹⁹⁴ L. a 114. jegyz.

¹⁹⁵ Jv. t. lt., fasc. 13, nr. 55. — 1500 augusztus 2.

¹⁹⁶ L. a 436. l.

¹⁹⁷ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 256. — 1510 április 16.

¹⁹⁸ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 257. — 1510 május 8.

A prépostság központi birtoktestén 1511-ben végzett határjárás alkalmával Zápolyai János és Rozgonyi István megbízottai ellentmondtak, s ezért megbízottaik a nádor elébe idéztettek,¹⁹⁹ de mivel nem jelentek meg, Perényi Imre nádor elmarasztalta őket.²⁰⁰

1514-ben Bazini Szentgyörgyi Péter országbíró előtt Pál prépost és konventje nevében Karáchondy Gergely konventuális eltiltja Zápolyai János erdélyi vajdát és fivérét, Györgyöt, nemkülönben Rozgonyi Istvánt, s a pányi és az újfalusi nemeseket a prépostság birtokainak, úgymint Abaujvármegyében Jászó város, mindkét Mecenzéf, Debrőd, Mélylyuk, Rudnok, Stósz, Szomolnokbánya, Zsupapáti, Kéres, Perecse, Pocsim, Pocsej, Monajkendi, Nyésta, Gecse, Novaj, Gömörben Saul- és Endreföldje, Zemplénben (illetőleg Szabolcsban) a kállói halas, s általában a prépostság bányáinak, erdeinek, szőlőinek és egyéb tartozékainak jogtalan elfoglalásától.²⁰¹ Tiltakozását ugyanekkor megismétli a budai káptalan előtt is.²⁰²

Ugyanez alkalommal a budai káptalan előtt tiltakozik Zápolyai János és György ellen a bányajövedelmek elmaradt fizetése ügyében is, ugyanolyan értelemben, mint 1481-ben More János megbízottja, Váradi János.²⁰³ Egyidejűleg az országbíró előtt is tiltakozással él ellenük, ahol elmondja, hogy a Zápolyaiak, Szomolnokbánya földesurai, a prépostságot illető arany-, ezüst-, réz- és vashánya jövedelmét bitorolják.²⁰⁴ 1515-ben pedig V. Pál prépost (1508—1515) és konventje nevében Bálint konventuális tiltakozik a leleszi hiteleshely előtt egy vashánya miatt, melyet Gerhardus szomolnoki camerarius, annak ellenére, hogy az a vashánya minden jogcímen mindenkor a monostorhoz tartozott, Zápolyai János és György s anyjuk, Hedvig hercegnő meghagyásából elfoglalt.²⁰⁵

Szomolnok és Svedlér 1550-i határjárása.

A prépostsági bányaterület védelmére vonatkozó utolsó adat felvett korszakunk utolsó jászóvári prépostjának, Ollyas Györgynek (1550—1552) idejéből maradt reánk. Mikor 1550-ben Bethlenfalvi Thurzó János javára Szomolnok és Svedlér határát járják, és ez alkalommal a Pivonya pataknál, mely Károly Róbert ideje óta képezte a prépostsági és szomolnoki terület határát, a határjelek megújítására került sor, a prépost — minden valószínűség szerint csak bizonyos jogigények fenntartásának kifejezésekképpen — ellentmondással élt. Feltevés, hogy ugyanakkor Szomolnok más szomszédai, mint Vingárti Horváth Gáspár özvegye, Torna várának birtokosa és Pelsőci Bebek Ferenc, Krasznahorka ura, illetőleg megbízottaik is ellentmondtak.²⁰⁶ Voltak-e ez ellentmondásnak további fejleményei is, nem tudjuk.

¹⁹⁹ Jv. t. lt., fasc. 14 nr. 264. — 1511.

²⁰⁰ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 263. — 1511 november 9.

²⁰¹ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 268. — 1514 október 31.

²⁰² Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 269. — 1514 november 7.

²⁰³ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 270. — 1514 november 7.

²⁰⁴ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 273. — 1514 október 31.

²⁰⁵ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 272. — 1515 július 22.

²⁰⁶ Jv. t. lt., fasc. 14, nr. 275. A szépesi káptalan relatiója, 1550 október 19.

A felsőmagyarországi bányászat hanyatlása.

A nagyobb birtokosok hatalmaskodásai s az ezek folytán keletkezett tényleges állapot megszilárdítására kieszközölt adományleveleik, privilegiumaik, — melyek a jog színezetét mutatták, — az addig szabad és kiváltságolt helységek elnyomását eredményezték. Ez a folyamat már Mátyás király halála után erősen jelentkezett, s a felsőbb vármegyékben ennek következtében szűnt meg nem egy szabad helység kiváltságos állása s ezzel kapcsolatban a bányászat szabadsága és 15. századi virágzása. Így a Zápolyiak hatalomra jutása a Szepességben az itteni bányászat hanyatlását jelentette, s mikor II. Lajos korában Gölnicbányát, Szomolnokbányát, Rudabányát és Telkibányát hatalmuk alá hajtották, ezzel a felsőmagyarországi hét bányaváros egyesülését szétbontották.²⁰⁷

De nemcsak itt, hanem másutt is a bányászat hanyatlása általános. Mert a kor eseményei is oly általános hatásúak, hogy hatalmas akadályát képezik a Károly Róbert 1327-i intézkedései,²⁰⁸ Nagy Lajos 1351-i törvénye,²⁰⁹ Zsigmond 1405-i decretuma²¹⁰ után kivált Mátyás alatt föllendült bányászat további virágzásának, úgyhogy nemcsak Mátyás 1486-i decretuma²¹¹ s II. Ulászló 1492-i decretuma,²¹² hanem még a teljes bányaszabadságot kimondó 1523. évi 39. t.-c.²¹³ sem akaszthatta meg a hanyatlást.²¹⁴

A jászóvidéki bányatermékek szállítási útvonala és a jászói harmincadvám.

A prépostsági bányászattal kapcsolatban szólnunk kell még arról, hogy a központi birtoktest bányatermékei mely útvonalon és hová jutottak. A prépostsági bányászat a 14. és 15. században a virágzás oly fokát érte el, hogy értermelésének fölöslegét kivitelre is fordíthatta.^{214a}

²⁰⁷ Wenzel, 101, 215—219. l.

²⁰⁸ V. ö. Fejér, VIII/3. 198. Hóman, 435. l.

A bányászat tehát *regale*, azaz királyi haszonvételi jog volt, melyhez a szabad birtokosok külön királyi kiváltság útján jutottak. Ebben a korban általában az egész ország területén talált minden arany- és ezüstbánya a királyé volt, s akinek földjén ilyen bányát fedeztek fel, köteles volt azt a királynak megfelelő cserebirtokért átengedni. Ezt az állapotot csak I. Károly változtatta meg 1327-ben, mikor elrendelte, hogy akiknek földjén bányát találnak, a földet továbbra is élvezik, sőt az ott talált s azideig a királyt illető összes nemesércek egyharmadrészét is ők kapják. A bányák ilyképpen még a 13—14. században is egészen 1327-ig — néhány kivételesen kiváltságolt személyt és községet nem számítva — a királyi magángazdaság részei voltak.

²⁰⁹ 13. articulus, *Balkay-Szeőke*, 11. l.

²¹⁰ 13. art. 1. §., *Wenzel*, 30. l.; *Balkay-Szeőke*, 12. l.

²¹¹ *Balkay-Szeőke*, 12. l.

²¹² *Balkay-Szeőke*, 12. l.

²¹³ *Wenzel*, 172—173. l.; *Wenzel*, Bányaj. rendsz., 40. l.; *Balkay-Szeőke*, 12. l.

²¹⁴ *Wenzel*, 180—181. l.

^{214a} „... A selmecbányai, besztercebányai, jászói, rozsnyóbányai, korponai, radnai stb. ezüst-, az erdélyi, szatmári, szepesi, dunamenti és szlavóniai aranybányák és aranymosók a XIII. század második felétől dobják nagyobb mennyiségben termékeiket a világpiacra.” *Kring*, 240. l.

A szepes—gömöri érchegység bányavárosai, úgymint Merény, Svedlér, Szomolnok és Gölnicbánya, s ezektől délre Mecenzéf, Jászó, nemkülönben Rozsnyó és Csetnek bányatermékeiket — hasonlóan a szepesi városokhoz — már az Anjou-kortól kezdve a legrövidebb úton igyekeztek kivinni az országból. A felső Gölnic-völgyön át Iglóra²¹⁵ szállították árujukat, mely onnan Lengyelországba jutott. A szepesi városoknak az árumegállítójogért egymással folytatott küzdelme kapcsán maradtak reánk erre vonatkozó későbbi adatok. Mikor ugyanis 1553-ban Igló városa a maga álláspontjának igazolására bizonyítékokat igyekezett szerezni, e célból azokhoz a gömör- és abaujvármegyei városokhoz fordult, amelyek a Gölnicbányán, Iglón és Csütörtökhelyen át vezető útvonalon szállították bányatermékeiket, s e városok hatóságaitól tanukihallgatást és bizonyoságlevelet kért arról, hogy szállítmányaikat a nevezett útvonalon szabadon fuvarozták. Ilyen értelmű bizonyoságlevelekkel Igló városa Lőcse és Késmárk érveit szándékozott az árumegállítójogért folytatott küzdelmekben megcáfolni, vagy legalább is gyengíteni. Jászó város bírása és esküdtei, úgymint Czuper Gáspár, Pelzner Lukács, Role Benedek, Flescher Fábián, Hieronymus, Clinger és Merten 1553 február 17-én adták ki Igló város részére bizonyoságlevelüket arról, hogy a város polgárai az Iglóról Sümegre, Csütörtökhelyre és Késmárkra vezető utat II. Ulászló és II. Lajos királyok idejében szabadon használhatták, anélkül, hogy bárki is kényszeríthette volna őket, hogy Lőcse felé menjenek.²¹⁶ Mecenzéf ugyanaznap, mint Jászó, ugyanez ügyben mintegy azonos tartalmú bizonyoságlevelet adott ki.²¹⁷

A század közepetáján azonban lőcsei harmincadosok már arra törekedtek, hogy a szabad forgalmat ebben az irányban megakadályozzák.²¹⁸

Jászó maga is harmincadhely volt a 16. század második negyedében. A harmincadvámot itt Fráter György állította fel, de ezt az 1548-i pozsonyi országgyűlés törvénykönyvének 58. articulusa a tornai, szepesi és varannói harmincadokkal együtt megszüntette.²¹⁹ Lehet, hogy a lőcsei harmincadosok a fentebb említett bányavárosok szállítmányait talán éppen ettől kezdve kényszerítették útjukban Lőcse felé. Egyebekben különben a jászói harmincad létezése vagy eltörlése sem a várost, sem pedig földesurát nem érintette közelebbről, mivel a harmincadvám kincstári jövedelmi ág lévén, hasznából egyikük sem részesedett.

*

²¹⁵ *Domanovszky*, 14. l.; *Farkas*, 25. l.

²¹⁶ *Domanovszky*, 137. és 345—346. l.

²¹⁷ *Domanovszky*, 137. l.

²¹⁸ *Domanovszky*, 138. l.

²¹⁹ „LVIII. Quod Tricesimae in Warano, Sepsi, Jazow ac Thorna per fratrem Georgium erectae, tollantur; quod ut fieri possit, Maiestas sua ad id potestatem ac facultatem dominis Regni Capitaneis tribuat...” *Magy. országgy. eml.*, III. köt. 232. l.

A mohácsi vészt követő idők súlyos bajai, az ország megzavart állapota, a török terjeszkedés folytonos növekvése, a belső pártoskodás, szakadás, mindenfelé éreztette hatását. A prépostság is egyre aggasztóbb körülmények közé jutott, 1542-ben nehéz körülményei folytán — bár hadviselés céljából fegyvereseket állítani továbbra is köteles — felmentést kap annak az összegnek fizetése alól, mellyel Sáros várának megerősítéséhez kell hozzájárulnia.²²⁰ Ez a birtokok jövedelmének nem kis csökkenésére mutat.

Jászó városnak földesurához, a prépostsághoz való viszonyát illetőleg ezideig kevés surlódási esetről tudunk. Jászó város történetében — a 15. század harmadik és negyedik évtizedének eseményeit kivéve — nem is találunk ilyen adatot egészen 1548-ig, mikor is a város valamilyen súlyos vétséget követett el Pétervárad Balázs prépost, királyi kamarai tanácsossal szemben. Részletei ismeretlenek, csak a vármegyei hatóság bírói végzése árulja el, hogy valóban súlyos esetnek kellett történnie, mert ez az egész communitast minden ingó és ingatlan javainak elvesztésére s megsértett uruk megkövetésére ítélte. Közbenjárók segítségével azonban sikerült a városnak földesurától bocsánatot s a büntetés alól enyhítést nyernie. Ez utóbbit illetőleg a prépost megbízottjával, a vár prefektusával, Zewlessy Jánossal egyezkedtek és abban állapodtak meg, hogy büntetésül mindössze 100 forintot fizetnek és 12 hordó bort adnak. De ezt még meg sem fizették, mikor Raiz Boldizsár bíró és Bodnár, másképpen Botzo Gergely esküdt polgár — nem valószínűtlen, hogy talán a büntetés további csökkentése céljából — a préposthoz járultak. S mivel ezt a városi hatóság tudtán kívül cselekedték, ezért Kerekes Máté mint a bíró helyettese, Bodnár György és Klan Ádám esküdtek, továbbá Chontos vagy másképpen Mészáros Fábián, Bodnár Pál és Varga János polgárok a konvent mint hiteleshely elé járultak, s bírójuk és esküdt társa eljárását az egész város nevében szégyenletesnek nyilvánítván, kifejezték, hogy azzal nem értenek egyet.²²¹

*

A jászói várban a kanonokok száma a mohácsi vész után egyre apadt. 1552-től egészen 1699-ig a prépostság jövedelmeit a világi pap-

²²⁰ A besztercebányai országgyűlésen megjelent alsó nemesség követének, Rakovszky Györgynek, Ferdinánd királyhoz intézett felírata, 1542 márciusában: „... Prepositus de Jazo, cum ratione bonorum gentes sub Buda non intertenuit, Maestas Vestra commisit, ut ratione huiusmodi exercituacionis sumulam quandam ad castrum Saros daret, et quia asserit bona sua in manibus Cassoviensium fuisse, et nunc eciam esse, unde potuisset gentes intertenere; supplicant igitur Maestati Vestre, ut ipsum prepositum in eo quietum et pacificum facere dignetur.” — Ferdinánd király válasza, Linz, 1542. IV. 30.; „Ad Articulum praepositum de Jazow concernentem, Regia Maestas ad Supplicationem Regnicolarum a solutione summe ratione exercituacionis Budensis praeterite illi imposite ipsum exemptum reddit; ita tamen, ut in futura expedicione, instar aliorum Incolarum Regni gentes, suas habeat...” Magyar. országgy. eml., III. köt. 385. és 400. l.

²²¹ Jv. o. lt., Prot. C, fol. 106. — 1548 november 21.

sághoz tartozó egyházi méltóságok, főleg oly püspökök élvezték, kiknek javadalma a török előhaladtával kezükből egészben vagy részben kiesett. Ollyas György, Jászóvárnak e korban utolsó premontrei prépostja 1552-ben még 50 darabontot küld az egri vár védelmére,²²² de igen rövid idő múlva már Záberdi Mátyás tinnini püspököt találjuk a jászóvári préposti székből,²²³ akivel megkezdődik Jászó város új földesurainak sora.

A felhasznált források és munkák jegyzéke

(a rövidítve idézés módjának feltüntetésével):

I. LEVÉLTÁRI KÜTFŐANYAG:

- Jászóvári Prépostság Országos Levéltára. [Jv. o. lt.]
 Jászóvári Prépostság Titkos Levéltára. [Jv. t. lt.]
 Leleszi Prépostság Országos Levéltára. [L. o. lt.]
 Leleszi Prépostság Titkos Levéltára. [Jv. t. lt., Leleszi rész.]
 Felsőmecenizéi levéltára.
 Jászó levéltára.
 Kassa Város Levéltára anyagából:
 a) diplomatikai osztály, [Kassa város t. lt.]
 b) Schwarzenbach-féle gyűjtemény. [Kassa város lt., Sch. gy.]
 Magyar Királyi Országos Levéltár (Budapest) anyagából:
 a) diplomatikai osztály, [Dl.]
 b) Csicséri-család levéltára (letét),
 c) Bárczay-család levéltára (letét),
 d) Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára, Törzsanyag. [Múz. Törzsanyag.]

II. FORRASGYŰJTEMÉNYEK, MŰVEK ÉS TANULMÁNYOK:

- Balkay Béla — Szeőke Imre*: Magyar bányajog.
 2. bővített kiadás. Budapest, 1909. [Balkay—Szeőke]
Bárányné Oberschall Magda: A kézművesség első nyomai.
 (Magyar Művelődéstörténet I, 549—603. l.) [B. Oberschall M.]
Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon
 1540-ig. Budapest, 1910. [Békefi]
Borovi József: A mai rozsnói egyházmegye területének kö-
 zépkori kialakulása. Rozsnyó, 1942. [Borovi]
Dr. Bossányi Árpád: Regesta supplicationum I. köt. Buda-
 pest, 1916. [Bossányi]
Chaloupecky Václav: Staré Slovensko. Bratislava, 1923.
 (Spisy filosofické fakulty University Komenského v
 Bratislavě: c. III.) [Chaloupecky]
 A kőrösszegi és adorjáni gróf *Csáky*-család története. I. köt
 1. rész. Oklevelek 1229—1499. Budapest, 1919. [Csáky oklvt.]
Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunya-
 diak korában. I. köt. Budapest, 1890. (Teleki József
 gróf: Hunyadiak kora Magyarországon. VI. köt.) [Csánki]
Domanovszky Sándor: A szepesi városok árumegállító joga.
 Budapest, 1922. [Domanovszky]
Farkas Róbert: Kassa árumegállító joga. Kassa, 1893. [Farkas]
Fejér Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus
 ac civilis. Tom. I—XI/7 + prodromus = vol. 43 et
 2 indd. Buda, 1829—1844. [Fejér]
²²² Horváth Mihály, IV. köt., 275. l.; *Nátafalussy*, 80. l.
²²³ *Lágyi*, 11—22. l.

- Fekete Nagy Antal*: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Budapest, 1934. [Fekete Nagy]
- Fraknói Vilmos*: Magyar országgyűlési emlékek. III. köt. 1546—1556. Budapest, 1874. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek. III. oszt.) [Magy. országgy. eml.]
- Hazai okmánytár*. Codex diplomaticus patrius. I—VIII. köt. Győr, 1865—1873. és Budapest, 1876—1891. [Hazai okmt.]
- Hermann Egyed*: Exempt jászó-premontrei plébániák a 18. században. (A jászóvári premontrei kanonokrend gödöllői reálgymnáziumának, sz. Norbert-nevelőintézetének és teológiai főiskolájának értesítője az 1930—1931. iskolai évről, 109—117. l.) [Göd. ért. 1930/31. (Hermann)]
- Horváth Mihály*: Magyarország történelme. 2., bővített kiadás. IV. köt. Pest, 1871. [Horváth Mihály]
- Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000—1325. Budapest, 1916. [Hóman]
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula*: Magyar történet. II. köt. Budapest, 1938.º [Hóman—Szekfű II.]
- Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára. I. köt. 1519—1501. Budapest, 1910. [Iványi]
- Kerékgyártó Árpád*: A műveltség fejlődése Magyarországon. I. köt. 889—1301. Budapest, 1880. [Kerékgyártó]
- Kring Miklós*: A gazdasági élet. (Magyar Művelődéstörténet I, 213—246. l.) [Kring]
- Dr. Kumorovitz Bernát*: A leleszi prépostság tagjai és hiteleshelyi személyzete 1569-ig. (Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára. Gödöllő, 1934. 22—50. l. Különlenyomatban is.) [Göd. Emlékkönyv. (Kumorovitz)]
- Lágyi Kornél Imre*: A jászóvári premontrei kanonokrendi prépostság története: A commendátor-korszak 1552—1699. (Kézírtos bölcsészeti doktori értekezés, 1926.) [Lágyi]
- Mallyó Josephus*: Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti Ordinis Praemonstratensis. (Kézirat a Jászóvári Prépostság Központi Főkönyvtárában.) [Mallyó]
- Marczali Henrik*: Magyarország története. Budapest, 1911. (A Műveltség Könyvtára.) [Marczali]
- Mišík Mikuláš*: Husiti na Slovensku, Banská Bystrica, 1928. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. (Vatikáni magyar okirattár.) Series I. tom. IV. Budapestini, 1889. [Monum. Vat.]
- Nagy Gyula*: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray-család oklevéltára. I—II. köt. 1234—1457. Budapest, 1887—1889. [Sztáray oklt.]
- Nagy Imre*: Anjoukori okmánytár. (Codex diplomaticus Hungariae Andegavensis.) I—VI. köt. Budapest, 1878—1891. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek. I. oszt. Okmánytárak.) [Anjoukori okmt.]
- Nátafalussy Kornél*: A keresztelő szent Jánosról nevezett jászóvári egyház prépostjai. I. füz. Rozsnyó, 1883. (Különlenyomat a jászóvári premontrei kanonokok 1883. évi névtárából.) [Nátafalussy]
- Nátafalussy Kornél*: A leleszi bizottság jelentése. (Századok, [Száz. 1871. (Leleszi biz. jel.)] 1871. (592) 602—(623) 633. l.)
- A jászóvári premontrei kanonokrend jubliumi névtára. Budapest, 1902. [Névt. 1902.]
- Paulinyi Oszkár*: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. Budapest, 1933. (Különnyomat a Károlyi Árpád Emlékkönyvből.) [Paulinyi]
- Pirhalla Márton*: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. (A „Szepesmegyei Történelmi Társulat” milleniumi kiadványai: IV. köt.) [Pirhalla]

- Schematismus Canonorum Regularium Sacri Candidi ac Exempti Ordinis Praemonstratensis Regiae Praepositurae S. Joannis Baptistae de Castro Jászó, Cassoviae, 1891.* [Schem. 1891.]
- Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Rosnaviensis. Pro Anno Jesu Christi MCMXXVI. Rosnaviae, 1927.* [Schem. Rosn. 1926.]
- Šmilauer Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha a Bratislava, 1932. (Práce Učené Společnosti Šafaříkovy v Bratislavě: sv. 9.)* [Šmilauer]
- Teleki József gróf: Hunyadiak kora Magyarországon. X—XII. köt. (Okmánytár.) Pest, 1853—1857.* [Teleki]
- Dr. Thallóczy Lajos: A kamara haszna (Lucrum camerae) története. Budapest, 1879.*
- Tóth-Szabó Pál: Giskra, különös tekintettel Abaújmegyére. Budapest, 1903.* [Tóth-Szabó, Giskra]
- Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917.* [Tóth-Szabó, A cseh-huszita mozgalmak]
- Tóth-Szabó Pál: Jászó a főkegyúri jog történetében. Budapest, 1903. (Különlenyomat a „Századok“ 1905. évi folyamából.)* [Száz. (Tóth-Szabó)]
- Vécsey Özséb Zoltán: A Bódva felső szakaszának anthropogeografiája. Kassa, 1916.* [Vécsey]
- Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi bányajog rendszere. Buda, 1866.* [Wenzel, Bányajog-rendsz.]
- Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Budapest, 1880.* [Wenzel]
- A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. (Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő.) I—XI. köt. Pest, 1871—1874. és Budapest, 1878—1915.* [Zichy okmt.]